

Podręcznik pisania wniosków do programu LIFE

Narodowy Fundusz
Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej

Sfinansowano ze środków Unii Europejskiej w ramach Projektu Budowania Potencjału
Programu LIFE nr: LIFE14 CAP/PL/000011

Wprowadzenie

Oddajemy w Państwa ręce Podręcznik pisania wniosków do programu LIFE, którego celem jest wyjaśnienie przystępnym językiem, czym jest program LIFE, na jakie typy projektów można otrzymać dofinansowanie, jak przygotować wniosek i gdzie szukać informacji i pomocy w pisaniu wniosków.

Na podstawie informacji zawartych w Podręczniku czytelnik powinien być w stanie określić, czy pomysł na projekt, który posiada spełnia warunki programu LIFE, a jednocześnie, czy program LIFE będzie odpowiednim programem do jego finansowania. Poza tym będzie wiedział jak przygotować i przeprowadzić proces planowania projektu oraz jak napisać wniosek o dofinansowanie do programu LIFE.

Potrzeba przygotowania Podręcznika wynika z mnogości dostępnych dokumentów dotyczących programu LIFE i regulujących jego wdrażanie. Podręcznik ma za zadanie podsumować najważniejsze reguły i zasady programu LIFE i wskazać, gdzie szukać szczegółowych informacji.

Podręcznik jest przygotowany tak, by pokazać logikę tworzenia projektu od pomysłu na niego, przez sprawdzanie, czy spełnia on wymagania programu LIFE, czy też może program LIFE nie jest odpowiednim dla niego źródłem dofinansowania. Poza tym Podręcznik przeprowadza czytelnika przez kolejne etapy przygotowania i planowania projektu oraz pisania samego wniosku o dofinansowanie.

W Podręczniku przedstawiono także po krótko przykłady projektów, które otrzymały dofinansowanie z programu LIFE.

Spis treści

1. Informacje ogólne	6
1.1. Definicja projektu	6
1.2. Cykl życia projektu	6
2. Wybór Programu LIFE jako właściwego dla realizacji danego projektu	10
2.1. Czym jest LIFE?	10
2.2. Kto może składać wniosek LIFE?	10
2.3. Zakres programowy	10
2.4. Zakres tematyczny	12
2.5. Typy projektów	13
2.6. Czy mój projekt może być finansowany z programu LIFE?	15
3. Gdzie szukać pomocy w pisaniu LIFE	19
3.1. Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE (KPK)	19
3.2. Strona krajowa www	19
3.3. Strona Komisji Europejskiej	20
3.4. Pakiet aplikacyjny LIFE	22
3.5. Inne dokumenty LIFE	23
3.6. Szkolenia	24
3.7. Dzień Informacyjny LIFE	24
3.8. Green Week	25
3.9. Konsultacje	25
4. Weryfikacja zgodności projektu z programem LIFE	28
4.1. Określenie problemu środowiskowego	28
4.2. Zebranie doświadczeń własnych i innych	29
4.3. Określenie celów projektu	29
4.4. Weryfikacja tematów projektów oraz warunków finansowych programu LIFE	30
4.5. Określenie działań	30
4.6. Rozpoznanie rynku i otoczenia	32
4.7. Określenie przewidywanych efektów	32
4.8. Podsumowanie	34
5. Planowanie projektu LIFE	37
5.1. Identyfikacja słabych stron projektu	37
5.2. Identyfikacja mocnych stron projektu	37
5.3. Beneficjent koordynujący i współbeneficjenci	38
5.4. Grupy docelowe	39
5.5. Interesariusze	39
5.6. Europejska wartość dodana	40
5.7. Projekty międzynarodowe	41
5.8. Ryzyka projektu	42
5.9. Najczęściej popełniane błędy	43
6. Budżet projektu	46
6.1. Podstawowe zasady tworzenia budżetu projektu;	46
6.2. Montaż finansowy projektu	46
6.3. Przepływy finansowe projektu	46
6.4. Wkład własny	47
6.5. Koszty kwalifikowalne w LIFE	47
6.6. Koszty bezpośrednie i pośrednie	48
6.7. Kategorie kosztów w LIFE	48

6.8. Wymagania dotyczące kondycji finansowej beneficjenta koordynującego.....	49
6.9. Najczęściej popełniane błędy w montażu finansowym projektu.....	49
7. Harmonogram realizacji projektu.....	53
7.1. Podstawowe zasady tworzenia harmonogramu projektu;	53
7.2. Terminy realizacji poszczególnych działań;	53
7.3. Najczęściej popełniane błędy	54
8. Przygotowanie do realizacji projektu	57
8.1. Zarządzanie projektem	57
8.2. Efekty projektu i ich monitoring.....	58
8.3. Trwałość projektu	58
8.4. Współpraca z Komisją Europejską i rola Monitora projektu;.....	59
8.5. Kontrole.....	59
9. Składanie wniosku przez eProposal	61
9.1. Przygotowanie tekstów do projektu.....	61
9.2. Dodawanie obowiązkowych załączników	61
9.3. Przygotowanie deklaracji beneficjenta i współbeneficjentów	62
9.4. Złożenie wniosku	63
9.5. Terminy składania wniosku	63
9.6. Udostępnianie wniosku KPK.....	63
10. Struktura koncepcji w Podprogramie działań na rzecz środowiska	66
10.1. Struktura koncepcji.....	67
10.2. Formularze A	67
10.3. Formularze B	67
10.4. Formularz finansowy	67
11. Struktura pełnego wniosku LIFE.....	70
11.1. Struktura pełnego wniosku.....	70
11.2. Formularze A	70
11.3. Formularze B	71
11.4. Formularze C	72
11.5. Formularze finansowe.....	72
11.6. Załączniki wymagane na etapie składania wniosku.....	73
12. Ocena wniosku	77
12.1. Ocena koncepcji wniosku.....	77
12.2. Ocena pełnego wniosku LIFE.....	77
13. Zawarcie umowy i implementacja projektu LIFE.....	80
13.1. Zawarcie umowy z KE	80
13.2. Przebieg rozliczeń i raportowania.	80
14. Współfinansowanie Programu LIFE ze środków NFOŚiGW	82
15. Słownik terminów specyficznych dla Programu LIFE	85
16. Ważne kontakty i linki.....	87

1. Informacje ogólne

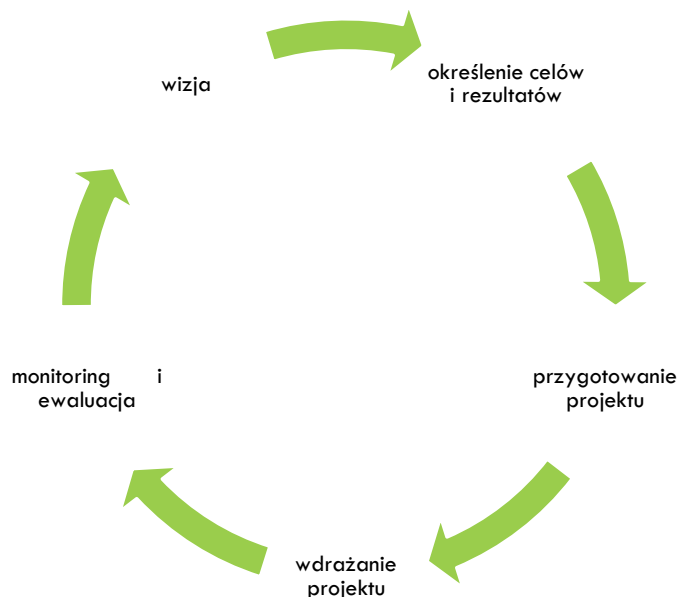
1.1. Definicja projektu

Projekt to zbiór działań powiązanych ze sobą, zmierzających do osiągnięcia wyznaczonego celu. Projekt musi mieć wyznaczony cel, rezultaty, przypisane działania, zdefiniowany okres realizacji oraz budżet. Budżet przedsięwzięcia jest sumą kosztów każdego z działań projektowych. Szczegółowe rozpisanie budżetu projektu pozwala na to, by grantodawca mógł dokładnie sprawdzić, na co chcemy wydać przyznane dofinansowanie.

Przygotowując wniosek o dofinansowanie projektu do jakiegokolwiek źródła zewnętrznego, krajowego lub unijnego, konieczne jest dokładne opracowanie projektu, sprawdzenie czy wszystkie elementy projektu są zgodne z oczekiwaniami grantodawcy, tj. sprawdzenie, czy wnioskodawca spełnia wszystkie kryteria oraz czy projekt je spełnia. Konieczne jest przeczytanie wszystkich dostępnych dokumentów dotyczących danego programu dofinansowania i w razie potrzeby dostosowanie zakresu projektu do wymagań instytucji finansującej.

1.2. Cykl życia projektu

Każdy projekt, od momentu powstania jego idei poprzez jego realizację i rozliczenie, można wpisać w pewne ramy, wspólne dla wszystkich realizowanych przedsięwzięć, które nazywa się cyklem życia projektu. Dla poprawy skuteczności wdrażania projektów konieczne jest czerpanie z doświadczeń własnych i zewnętrznych z wcześniej zrealizowanych projektów, a także po zakończeniu naszego projektu, czy też nawet w czasie jego trwania, udostępnianie pozyskanych doświadczeń.

Ryc. 1. Cykl życia projektu

Cykl życia projektu zaczyna się od wizji, czyli rozpoznania ogólnego problemu środowiskowego oraz określenia jaki jest ogólny cel naszych działań, zarówno objętych projektem, jak i poza nim. Kolejnym etapem jest ustalenie jakie cele i rezultaty chcemy osiągnąć w wyniku realizacji projektu. Po ich sformułowaniu nadchodzi czas na przygotowanie projektu, w tym szczegółowe zaplanowanie wszystkich działań.

Po zakończeniu planowania projektu i zapewnieniu jego finansowania dochodzi do jego wdrożenia. Wszystkie zaplanowane działania są wdrażane zgodnie z harmonogramem i budżetem. W czasie realizacji projektu monitorowany jest stopień osiągnięcia rezultatów projektu, a także efektywność jego działań. Pozwala to na bieżące reagowanie na pojawiające się zagrożenia poprzez korekty sposobu wdrażania projektu. Dzięki temu możliwe jest określenie, czy działania zakończyły się oczekiwanym rezultatem i czy należy coś zmienić w wizji, celach czy też działaniach dla kolejnych planowanych projektów. Plany na przyszłość otwierają kolejny cykl życia projektu.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	Ochrona różnorodności biologicznej na terenach leśnych w tym w ramach sieci Natura 2000 - promocja najlepszych praktyk ang. <i>BEST FOR BIODIVERSITY – Biodiversity Protection in Forest Areas, Including Nature 2000 Areas - Promotion of Best Practices</i>
	
Numer:	LIFE10 INF/PL/000673
Kraj realizacji:	Polska
Czas trwania:	01.2012-12.2014
Budżet projektu:	2 093 790,00 €
Beneficjent koordynujący:	Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych
Współbeneficjenci:	Brak
Cel projektu:	Celem projektu była promocja dobrych praktyk w zakresie ochrony różnorodności biologicznej w lasach państwowych, a szczególnie na obszarach Natura 2000.
Opis działań:	W ramach realizacji projektu wybrano najlepszych polskich ekspertów zajmujących się na co dzień ochroną różnorodności biologicznej i przygotowano z nimi wytyczne dotyczące dobrych praktyk ochrony przyrody w lasach. Wytyczne opublikowano w formie 16 Podręczników dobrych praktyk, które następnie rozesłano do szkół, organizacji pozarządowych, bibliotek oraz kluczowych instytucji mających wpływ na wdrażanie tych dobrych praktyk. Przeprowadzono także 29 warsztatów oraz 6 konferencji, w czasie których uczestnicy zapoznawali się z zebranymi dobrymi praktykami. Dodatkowo przygotowano serię 11 filmów „Ocalona natura”, które były dystrybuowane w telewizji, w formie płyt DVD, a także są dostępne na kanale youtube.
Strona internetowa:	http://www.bestpractice-life.pl/
Projekt nagrodzony przez KE w 2015 roku nagrodą „Best of the Best” LIFE Nature/Information projects!	

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	LIFE Natura: Budowanie akceptacji dla sieci Natura 2000 wśród kluczowych grup docelowych ang. <i>NaturAll LIFE: Build up acceptance of Natura2000 among key audiences</i>
Numer:	LIFE15 GIE/BG/000977
Kraj realizacji:	Bułgaria
Czas trwania:	08.2016 – 01.2019
Budżet projektu:	576 389,00 €
Beneficjent koordynujący:	Prosveta - Sofia JSC (firma wydawnicza)
Współbeneficjenci:	Bułgarskie Towarzystwo Ochrony Ptaków
Cel projektu:	Zwiększenie świadomości i wiedzy na temat sieci Natura 2000 wśród rolników oraz młodzieży szkolnej w Bułgarii.
Opis działań:	Na początku projektu przeprowadzono badanie świadomości społeczności na temat sieci Natura 2000, by jak najlepiej przeanalizować interesariuszy i grupy docelowe projektu. Następnie przeprowadzono kampanię składającą się z kina objazdowego z filmami przyrodniczymi, które dotarły do 5 400 widzów (rolników, myśliwych, zarządzających obszarami Natura 2000). Ponadto stworzono sieć szkół i nauczycieli poruszających tematy ochrony przyrody i przeprowadzono ponad 60 wydarzeń na terenie całego kraju, w czasie których społeczeństwo mogło dowiedzieć się więcej na temat sieci Natura 2000.
Strona internetowa:	http://www.prosveta.bg/naturall/en/home

2. Wybór Programu LIFE jako właściwego dla realizacji danego projektu

2.1. Czym jest LIFE?

LIFE jest przede wszystkim programem grantowym Komisji Europejskiej, którego celem jest wspieranie ochrony środowiska oraz przyrody, a także ochrona klimatu i dostosowanie się do zmian klimatu. LIFE składa się z dwóch podprogramów, z których każdy obejmuje trzy obszary priorytetowe. Celem LIFE jest wdrażanie wspólnotowego prawa ochrony środowiska, jest więc on wsparciem dla istniejących Dyrektyw Unijnych.

Poza grantami od roku 2014 Program LIFE obejmuje także instrumenty finansowe: Prywatne Źródła Finansowania na rzecz Efektywności Energetycznej (PF4EE) oraz Mechanizm Finansowy na rzecz Kapitału Naturalnego (NCFE). Programy te nie zostaną jednak omówione w niniejszym Podręczniku.

2.2. Kto może składać wniosek LIFE?

Wnioski o dofinansowanie projektów w ramach programu LIFE mogą być składane przez osoby prawne zarejestrowane w dowolnym kraju członkowskim Unii Europejskiej. Mogą to więc być firmy, instytucje publiczne oraz organizacje pozarządowe.

UWAGA:

Wobec beneficjentów koordynujących projekt stawiane są konkretne wymagania dotyczące sytuacji finansowej. Jeśli dany podmiot ich nie spełnia, wniosek zostanie odrzucony lub będzie musiał przedstawić na samym początku realizacji projektu gwarancję bankową na pierwszą płatność zaliczkową. Uwaga nie dotyczy podmiotów publicznych.

2.3. Zakres programowy

Program LIFE składa się z dwóch podprogramów:

- **Podprogram na rzecz środowiska (1)** – ukierunkowany na ochronę wód, powietrza i wdrażanie dyrektyw unijnych w zakresie ochrony środowiska, a także ochronę przyrody;
- **Podprogram na rzecz klimatu (2)** – ukierunkowany na ochronę klimatu, adaptację do zmian klimatu oraz informację w tym zakresie.

W każdym z podprogramów wskazane są trzy obszary priorytetowe. Przygotowując projekt należy przypisać go do konkretnego obszaru priorytetowego.

Obszary priorytetowe podprogramu na rzecz środowiska

1. Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami (1.1)

Obszar priorytetowy 1.1 obejmuje rozwój, testowanie a następnie prezentowanie nowych podejść do ochrony środowiska w zakresie polityki lub zarządzania. Poza tym wspierane są projekty mające na celu testowanie i rozpowszechnianie nowych technologii służących rozwiązywaniu problemów dotyczących ochrony środowiska, w tym ochrony wód, powietrza, a także dotyczących gospodarki o obiegu zamkniętym. Ponadto w obszarze tym wspierane jest ulepszanie bazy wiedzy dla celów rozwoju, wdrażania, oceny i monitorowania unijnej polityki w zakresie ochrony środowiska.

2. Przyroda i różnorodność biologiczna (1.2)

W obszarze 1.2 wspierane jest wdrażanie unijnej polityki i przepisów w zakresie ochrony przyrody i różnorodności biologicznej, w tym Strategii na rzecz różnorodności biologicznej do 2020 r. oraz dyrektyw „ptasiej” 92/43/EWG i „siedliskowej” 2009/147/WE. Dofinansowanie dotyczy stosowania, rozwoju, testowania i prezentacji najlepszych praktyk i rozwiązań. Projekty mogą także dotyczyć ulepszania bazy wiedzy dla celów rozwoju, wdrażania, oceny, monitorowania i opiniowania unijnej polityki w zakresie ochrony przyrody i różnorodności biologicznej.

3. Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska (1.3)

W obszarze 1.3 wspierane są działania dążące do zwiększania poziomu świadomości społecznej na temat zagadnień ochrony środowiska oraz do zmiany postaw społeczeństwa względem ochrony środowiska. Wspierana jest komunikacja i rozpowszechnianie informacji w dziedzinie ochrony środowiska i ułatwianie dzielenia się wiedzą o udanych rozwiązaniach, w tym rozwój współpracy pomiędzy zainteresowanymi stronami. Mogą to być projekty pilotażowe, demonstracyjne a także dotyczące dobrych praktyk.

Obszary priorytetowe podprogramu na rzecz klimatu

1. Ograniczenie wpływu człowieka na klimat¹ (2.1)

W obszarze 2.1. wspierane jest wdrażanie i rozwój unijnej polityki i przepisów w dziedzinie łagodzenia skutków zmiany klimatu.

Wspierany jest także rozwój i prezentacja innowacyjnych technologii, systemów, metod i instrumentów, których celem jest łagodzenie skutków zmiany klimatu i ich wpływu na gospodarkę i społeczeństwo.

¹ Zgodnie z polskim tłumaczeniem Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 11 grudnia 2013 r., tytuł tego obszaru brzmi „Łagodzenie skutków zmiany klimatu”

2. Dostosowanie się do skutków zmian klimatu (2.2)

W obszarze 2.2 wspierany jest rozwój i wdrażanie unijnej polityki w dziedzinie dostosowywania się do skutków zmiany klimatu. Projekty mają także ułatwiać rozwój i stosowanie strategii i planów, które mają na celu dostosowanie się do skutków zmiany klimatu. Wspierane jest także testowanie i rozpowszechnianie wiedzy o innowacyjnych technologiach, systemach, metodach i instrumentach, służących dostosowaniu się do skutków zmiany klimatu.

3. Zarządzanie i informacja w zakresie klimatu (2.3)

W obszarze 2.3 wspierane są działania na rzecz zwiększania poziomu świadomości społecznej w zakresie zagadnień dotyczących klimatu, w tym pozyskiwanie wsparcia społeczeństwa i zainteresowanych podmiotów dla ochrony klimatu. Projekty wspierają komunikację, zarządzanie i rozpowszechnianie informacji w dziedzinie klimatu. Mogą to być projekty pilotażowe, demonstracyjne a także dotyczące dobrych praktyk.

Ryc. 2. Struktura programu LIFE.

2.4. Zakres tematyczny

Do każdego obszaru priorytetowego podprogramu na rzecz środowiska przypisane są konkretne **priorytety tematyczne** i **tematy projektów**. Wymienione są one w Wieloletnim Planie Prac na lata 2018-2020 oraz w pakiecie aplikacyjnym LIFE, dokumencie programu LIFE wskazującym priorytety programu na wskazany zakres lat. Można go znaleźć na stronie programu LIFE, także w wersji polskiej.

We wniosku należy wskazać, który konkretnie temat projektu dany projekt wypełnia.

Tematy projektów wskazane w pakiecie aplikacyjnym dla danego naboru są bardzo istotne, gdyż pozwalają uzyskać dodatkową punktację. Należy zatem zadbać, by projekt dokładnie wpisywał się w któryś temat projektu. We wniosku należy też wyjaśnić i wykazać, w jakim zakresie projekt wypełnia dany temat projektu. Za całkowitą zgodność wniosku z tematem projektu podczas oceny wniosku przyznawanych jest do 5-10 punktów (w zależności od obszaru priorytetowego projektu), które mogą zaważyć na uzyskaniu dofinansowania. Częściowe wpisanie się w temat projektu nie skutkuje uzyskaniem dodatkowej punktacji.

Analogicznie w podprogramie na rzecz klimatu jest mowa o punktowanych **obszarach polityki** oraz **szczegółowych obszarach prac** zawartych w corocznym zaproszeniu do składania wniosków.

UWAGA:

W przypadku **Podprogramu na rzecz środowiska**, w obszarach priorytetowych **Przyroda i różnorodność biologiczna** oraz **Zarządzenie i informacja w zakresie środowiska** za zgodność wniosku z tematem projektu przyznawane jest 10 punktów.

W przypadku obszaru priorytetowego **Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami** za zgodność wniosku z tematem projektu przyznawane jest 5 punktów, dodatkowe 5 punktów, jeżeli proponowany projekt jest nowy lub nieznan w UE.

W przypadku **Podprogramu na rzecz klimatu** za zgodność z obszarami polityki przyznawane jest 5 punktów.

2.5. Typy projektów

W ramach programu LIFE można realizować następujące typy projektów:

- **Projekty pilotażowe** – projekty, wykorzystujące metody jeszcze nigdy nietestowane i niestosowane, zupełnie nowe podejście do tematu, nowe rozwiązania technologiczne, muszą to być techniki i metody zapewniające potencjalne korzyści dla środowiska lub klimatu w porównaniu do istniejących już technik i które będą mogły następnie być wykorzystane na większą skalę;
- **Projekty demonstracyjne** – to projekty, które polegają na zastosowaniu w praktyce, testowaniu, ocenie i rozpowszechnianiu działań oraz podejść, które są nowe lub nieznanie w określonym kontekście projektu, np. kontekście geograficznym, ekologicznym, społeczno-ekonomicznym, a które mogłyby być zastosowane w innym miejscu w podobnych okolicznościach;
- **Projekty dotyczące najlepszych praktyk** – projekty wykorzystujące znane już i sprawdzone metody, efektywne pod względem kosztów;
- **Projekty informacyjne, dotyczące zwiększenia świadomości i rozpowszechniania informacji** – kampanie edukacyjne i informacyjne.

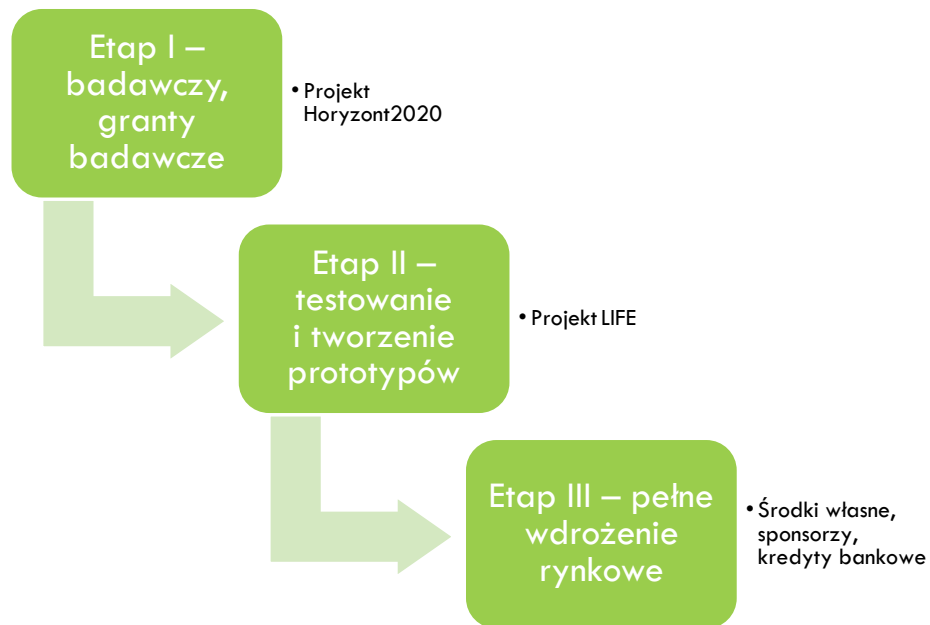
Należy pamiętać, że w poszczególnych obszarach priorytetowych wymagane są różne typy projektów. Dlatego też przed rozpoczęciem pisania wniosku należy zweryfikować do jakiego typu projektu należy nasz projekt, a następnie sprawdzić, czy dany typ projektu jest dopuszczalny w wybranym przez nas obszarze priorytetowym.

Tabela 1. Typy projektów dopuszczalne w poszczególnych obszarach priorytetowych programu LIFE

Podprogram	Obszary priorytetowe	Typy projektów	
Podprogram na rzecz środowiska	Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami	Projekty demonstracyjne	
		Projekty pilotażowe	
	Przyroda	Projekty dotyczące najlepszych praktyk	
	i różnorodność biologiczna	Projekty demonstracyjne, pilotażowe dotyczące najlepszych praktyk.	
	Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska	Projekty informacyjne, dotyczące zwiększenia świadomości i rozpowszechniania informacji	
		Projekty demonstracyjne	
		Projekty pilotażowe	
		Projekty dotyczące najlepszych praktyk	
	Podprogram na rzecz klimatu	Ograniczenie wpływu człowieka na klimat ²	Projekty dotyczące najlepszych praktyk
			Projekty demonstracyjne
Projekty pilotażowe			
Dostosowanie się do skutków zmian klimatu		Projekty dotyczące najlepszych praktyk	
		Projekty demonstracyjne	
		Projekty pilotażowe	
Zarządzanie i informacja w zakresie klimatu		Projekty informacyjne, dotyczące zwiększenia świadomości i rozpowszechniania informacji	
		Projekty demonstracyjne	
		Projekty pilotażowe	
		Projekty dotyczące najlepszych praktyk	

² Zgodnie z polskim tłumaczeniem Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 11 grudnia 2013 r., tytuł tego obszaru brzmi „Łagodzenie skutków zmiany klimatu”

Projekty pilotażowe i demonstracyjne nazywamy innowacyjnymi. Projekty innowacyjne można podzielić na komercyjne (close to market) oraz niekomercyjne. W przypadku projektów innowacyjnych program LIFE odgrywa szczególną rolę – pozwala on na przetestowanie rozwiązań opracowanych wcześniej, np. w ramach projektu badawczego. Po przetestowaniu tych rozwiązań, zawsze trzeba doprowadzić do ich rozpowszechnienia, a w przypadku projektów komercyjnych również do ich wprowadzenia na rynek.

Ryc. 3. Rola projektów LIFE w cyklu projektów innowacyjnych

2.6. Czy mój projekt może być finansowany z programu LIFE?

Przygotowanie wniosku o dofinansowanie LIFE jest czasochłonne i zwykle wymaga dużego nakładu pracy jednej lub nawet kilku osób. Nawet jeśli w ostateczne przygotowanie wniosku zaangażowana jest jedna osoba, na etapie planowania wniosku często konieczna jest pomoc innych. Dlatego też warto się na wstępie zastanowić, czy na pewno nasz projekt spełnia wymagania programu LIFE i może być w jego ramach dofinansowany.

W tym celu należy:

- Ustalić, jaki problem środowiskowy chcemy rozwiązać naszym projektem i jakie działania będą musiały być podjęte, by tego dokonać;
- Zastanowić się, w który obszar priorytetowy wpisuje się nasz projekt;
- Zastanowić się, jaki typ projektu reprezentuje nasz projekt – warto w tym celu przeszukać bazę projektów LIFE i sprawdzić, czy podobny projekt nie został już zrealizowany;

- Sprawdzić, czy dany typ projektu jest dopuszczalny w pasującym do projektu obszarze priorytetowym;
- Sprawdzić, czy projekt wpasowuje się w tematy projektów dla danego obszaru priorytetowego (w przypadku projektów podprogramu na rzecz środowiska) – nie jest to wymóg formalny, jednak niewypełnienie go oznacza stratę nawet 10 punktów w ocenie wniosku;
- Sprawdzić, czy projekt wpasowuje się w obszary polityk/szczegółowe obszary prac (w przypadku projektów podprogramu na rzecz klimatu);
- Zastanowić się, czy projekt wprowadza znaczącą zmianę w środowisku w kontekście europejskim;
- Zastanowić się, czy w czasie trwania projektu będziemy mogli osiągnąć zakładane rezultaty projektu.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	Przygotowanie strategii adaptacji do zmian klimatu miasta metropolitalnego przy wykorzystaniu mapy klimatycznej i partycypacji społecznej, w skrócie „ADAPTCITY” ang. <i>LIFE_ADAPTCITY_PL - Preparation of a strategy of adaptation to climate change with use of city climate mapping and public participation</i>
Numer:	LIFE13 INF/PL/000039
Kraj realizacji:	Polska
Czas trwania:	07.2014 – 12.2018
Budżet projektu:	1 359 960,00 €
Beneficjent koordynujący:	Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju
Współbeneficjenci:	Miasto Stołeczne Warszawa Unia Metropolii Polski Verband Region Stuttgart (Niemcy)
Cel projektu:	Celem projektu jest zredukowanie negatywnych skutków zmian klimatu dla ekosystemu Warszawy i rozpoczęcie działań adaptacyjnych w innych metropoliach w Polsce.
Opis działań:	W ramach projektu przygotowany zostanie zestaw map klimatycznych Warszawy. Na bazie tych map zostanie przygotowana Strategia adaptacji Warszawy do zmian klimatu, która po procesie konsultacji społecznych będzie uchwalona przez miasto. W projekcie zaplanowano także cykl 12 konferencji w całej Polsce, przygotowanie filmu edukacyjno-szkoleniowego oraz wydanie poradnika dotyczącego adaptacji do zmian klimatu na obszarach miejskich.
Strona internetowa:	http://adaptcity.pl/

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	ACUMEN – Ocena, pozyskiwanie oraz utylizacja metanu z zamkniętych i nieczynnych składowisk odpadów. ang. <i>ACUMEN - Assessing, Capturing & Utilising Methane from Expired and Non-operational landfill</i>
	
Numer:	LIFE11 ENV/UK/000402
Kraj realizacji:	Wielka Brytania
Czas trwania:	09.2012 – 08.2015
Budżet projektu:	2 934 952,00 €
Beneficjent koordynujący:	Agencja Ochrony Środowiska Anglii i Walii
Współbeneficjenci:	Hrabstwo Norfolk Ground Gas Solutions (firma konsultingowa) Biogas Technology (firma prywatna) Politechnika Warszawska
Cel projektu:	Celem projektu było zademonstrowanie jak można wykorzystać metan, zbierający się na nieczynnych składowiskach odpadów przy wykorzystaniu innowacyjnej technologii.
Opis działań:	W czasie projektu przetestowano różne nowoczesne technologie, które pozwalają na pozyskiwanie oraz utylizację metanu ze składowisk odpadów. Na podstawie doświadczeń przygotowano analizę opłacalności tych rozwiązań, biorąc pod uwagę także różne wielkości składowisk. Przeanalizowano także korzyści dla środowiska naturalnego wyływające z takiej interwencji. Wszystkie analizy podsumowano w raporcie merytorycznym projektu.
Strona internetowa:	https://www.gov.uk/government/groups/acumen-assessing-capturing-and-utilising-methane-from-expired-and-non-operational-landfills
Projekt nagrodzony przez KE w 2015 roku nagrodą „Best of the Best” LIFE Environment/Information projects!	

3. Gdzie szukać pomocy w pisaniu LIFE

W czasie pisania wniosku o dofinansowanie może pojawiać się wiele pytań. Wytyczne LIFE są obszerne i szczegółowe, a pisząc wniosek po raz pierwszy, trudno jest rozeznąć się szybko w licznych dokumentach. Poniżej opisano, gdzie szukać pomocy w przygotowywaniu wniosku i planowaniu projektu.

3.1. Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE (KPK)

W każdym z krajów członkowskich działa Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE (KPK). W Polsce jego rolę na mocy Porozumienia z Ministrem Środowiska pełni od roku 2008 Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW).

Zadaniem KPK jest zapewnienie pomocy wszystkim podmiotom, które chcą przygotować i złożyć wniosek o dofinansowanie na projekt do programu LIFE. KPK w tym celu organizuje Dzień Informacyjny LIFE, szkolenia dla podmiotów planujących złożenie wniosku, konsultacje pomysłów na projekty, a także samych wniosków o dofinansowanie. Poza tym KPK przygotowuje tłumaczenia wybranych dokumentów LIFE oraz prowadzi inną działalność na rzecz osiągnięcia celów programu LIFE.

3.2. Strona krajowa www

Wszelkie informacje o programie LIFE, a także o działalności polskiego KPK, w języku polskim można znaleźć na stronie NFOŚiGW, pod adresem: <http://nfoSIGW.gov.pl/oferta-finansowania/srodki-zagraniczne/instrument-finansowy-life/> lub na stronie <http://nfoSIGW.gov.pl> podążając za ścieżką: Oferta finansowania > Środki zagraniczne > Instrument finansowy LIFE.

The screenshot shows the website of the National Fund for Environmental Protection and Water Management (NFOŚiGW). The page is titled "Program LIFE" and is part of the "Oferta finansowania" (Financial Offer) section. The header includes the NFOŚiGW logo and navigation links: "Strona główna", "Oferta finansowania", "Baza wiedzy", "O Funduszu", and "Kontakty". Below the header, there are logos for "Fundusze Europejskie" (European Funds), "INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO" (Infrastructure and Environment), and the "Life" logo. The main content area features a sidebar with links to "Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020", "Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2007-2013", and "Program LIFE". The main text describes the LIFE program as the only financial instrument of the European Union dedicated to co-financing projects in the field of environmental protection and climate. It also mentions the "Projekt Budowania Potencjału LIFE" (Building LIFE Potential Project) available for Polish citizens.

Ryc. 4. Strona krajowa www

W kolejnych zakładkach strony można znaleźć m.in.:

- Informacje o programie LIFE oraz o ogłoszonych obecnie naborach;
- Tłumaczenia dokumentów i publikacji dotyczących LIFE;
- Informacje o dostępnych szkoleniach i Dniu Informacyjnym LIFE;
- Przykładowe wnioski o dofinansowanie LIFE, projektów, które otrzymały dofinansowanie;
- Listę wszystkich projektów LIFE realizowanych w Polsce wraz z ich stronami internetowymi;
- Pomoc w poszukiwaniu partnera do projektu LIFE - Find your Partner for LIFE.

3.3. Strona Komisji Europejskiej

Wszystkie bieżące informacje na temat programu LIFE są publikowane na oficjalnej stronie internetowej programu pod adresem: <http://ec.europa.eu/environment/life/>.

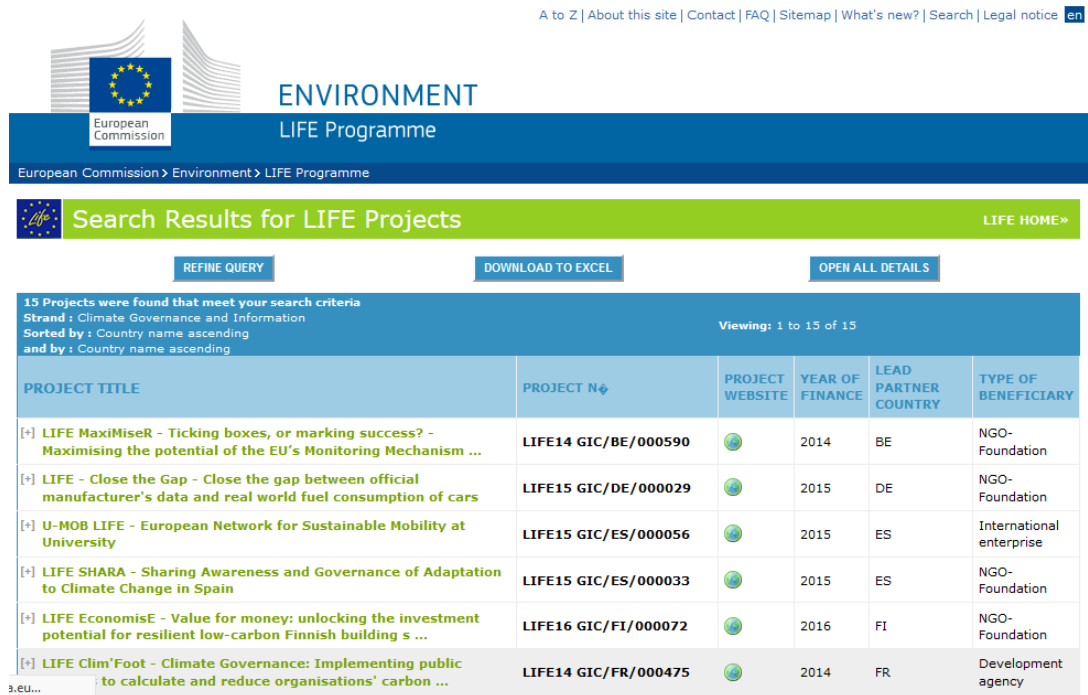
Ryc. 5. Strona www Komisji Europejskiej

Na stronie można znaleźć m.in.:

- Informacje o planowanych naborach wniosków;
- Pakiety aplikacyjne aktualnych naborów LIFE;
- Bazę projektów LIFE: <http://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm>.

W bazie projektów LIFE można wyszukiwać wszystkie zrealizowane i rozpoczęte projekty LIFE w całej Europie. Przed przygotowaniem wniosku warto poszukać podobnych projektów w innych krajach i zapoznać się z ich celami, zakresem oraz działaniami. W przypadku projektów dotyczących najlepszych praktyk działania podobnego projektu mogą być inspiracją do przygotowania naszego projektu, natomiast w przypadku projektów innowacyjnych mogą być sygnałem, że dane podejście do rozwiązywania problemu środowiskowego zostało już poddane testowaniu.

A to Z | About this site | Contact | FAQ | Sitemap | What's new? | Search | Legal notice [en](#)

European Commission > Environment > LIFE Programme

Search Results for LIFE Projects [LIFE HOME >](#)

[REFINE QUERY](#) [DOWNLOAD TO EXCEL](#) [OPEN ALL DETAILS](#)

15 Projects were found that meet your search criteria
 Strand : Climate Governance and Information
 Sorted by : Country name ascending
 and by : Country name ascending
 Viewing: 1 to 15 of 15

PROJECT TITLE	PROJECT №	PROJECT WEBSITE	YEAR OF FINANCE	LEAD PARTNER COUNTRY	TYPE OF BENEFICIARY
[+] LIFE MaxiMiseR - Ticking boxes, or marking success? - Maximising the potential of the EU's Monitoring Mechanism ...	LIFE14 GIC/BE/000590		2014	BE	NGO-Foundation
[+] LIFE - Close the Gap - Close the gap between official manufacturer's data and real world fuel consumption of cars	LIFE15 GIC/DE/000029		2015	DE	NGO-Foundation
[+] U-MOB LIFE - European Network for Sustainable Mobility at University	LIFE15 GIC/ES/000056		2015	ES	International enterprise
[+] LIFE SHARA - Sharing Awareness and Governance of Adaptation to Climate Change in Spain	LIFE15 GIC/ES/000033		2015	ES	NGO-Foundation
[+] LIFE EconomisE - Value for money: unlocking the investment potential for resilient low-carbon Finnish building s ...	LIFE16 GIC/FI/000072		2016	FI	NGO-Foundation
[+] LIFE Clim'Foot - Climate Governance: Implementing public to calculate and reduce organisations' carbon ...	LIFE14 GIC/FR/000475		2014	FR	Development agency

Ryc. 6. Przykładowy wynik wyszukiwania projektów w bazie projektów LIFE.

Jednym z obowiązkowych działań w projektach LIFE jest wymiana doświadczeń z innymi projektami (tzw. networking). Baza projektów LIFE może być też dobrym miejscem do wyszukiwania potencjalnych partnerów do tego działania, w ramach którego odbywają się wizyty studyjne. W bazie podane są też dane kontaktowe do organizacji prowadzących poszczególne projekty. Warto skontaktować się z pracownikami organizacji koordynującej projekt, by skorzystać z ich doświadczeń przy pisaniu i wdrażaniu projektu.

W bazie projektów LIFE jest możliwe wyszukiwanie projektów po ich nazwach, słowach kluczowych, datach wdrażania, krajach z których pochodzą beneficjenci koordynujący, gatunkach, których dane projekty dotyczą, a także wielu innych cechach projektu. Pozwala to na szybkie znalezienie projektu, nawet jeśli nie znamy jego tytułu.

3.4. Pakiet aplikacyjny LIFE

Pakiet aplikacyjny LIFE jest zestawem dokumentów przygotowywanym co roku, oddzielnie dla każdego z obszarów priorytetowych. Pakiet można pobrać na stronie [www Komisji Europejskiej](http://www.komisja.europa.eu), dotyczącej LIFE. Dla każdego obszaru priorytetowego przygotowywane są oddzielne pakiety aplikacyjne.

Nazwa	Data modyfikacji	Typ	Rozmiar
 Datestamp-190418(empty file)	25.04.2018 15:05	Dokument tekstowy	1 KB
 LIFE 2018 Nature & Biodiversity - A8	25.04.2018 15:05	Microsoft Word 9...	29 KB
 LIFE 2018 Nature and Biodiversity Applica...	25.04.2018 15:05	Adobe Acrobat D...	2 183 KB
 LIFE 2018 Public body declaration annex	25.04.2018 15:05	Microsoft Word 9...	46 KB
 LIFE 2018 Sub-Programme Environment ...	25.04.2018 15:05	Adobe Acrobat D...	821 KB
 LIFE 2018_Simplified Financial Statement ...	25.04.2018 15:05	Microsoft Excel 97...	50 KB
 LIFE Key Project Level Indicators Call 2018	25.04.2018 15:05	Microsoft Excel W...	27 KB
 LIFE2018 Model Grant Agreement	25.04.2018 15:05	Adobe Acrobat D...	1 063 KB

Ryc. 7. Zawartość przykładowego pakietu aplikacyjnego LIFE (Obszar priorytetowy przyroda i różnorodność biologiczna)

Zawiera on aktualne dla danego naboru dokumenty:

- Wytyczne dla wnioskodawców LIFE (ang. *Guidelines for Applicants*);
- Wytyczne oceny wniosków (ang. *Evaluation Guide*);
- Wzór umowy o dofinansowanie (ang. *Model Grant Agreement*);
- Tabelę indyktorów projektu (ang. *LIFE Performance indicators*, Załącznik obowiązkowy);
- Uprozczone oświadczenie finansowe (ang. *Simplified Financial Statement*, Załącznik obowiązkowy dla wszystkich beneficjentów koordynujących);
- Edytowalną wersję formularza A8 (Załącznik obowiązkowy w przypadku projektów z obszaru priorytetowego Przyroda i różnorodność biologiczna);
- Edytowalną wersję Deklaracji instytucji publicznej (ang. *Public body declaration*, Załącznik obowiązkowy w przypadku, gdy beneficjent jest instytucją publiczną).

Przed przystąpieniem do planowania projektu należy dokładnie przeczytać pierwsze trzy z wymienionych dokumentów. Wskazują one dokładnie co jest ważne w czasie planowania projektu i pisanie wniosku. Opisane jest w nich dokładnie krok po kroku co należy wpisać w każdym polu formularza wniosku. Jakie informacje są dla oceniających najważniejsze i konkretnie jakie są kryteria oceny. Warto także przyjrzeć się bliżej informacjom dotyczącym kwalifikowalności wydatków oraz ich rozliczania. Ważny z punktu widzenia beneficjentów wdrażających potem projekt,

jest także sposób udzielania zaliczek i refundacji, mający wpływ na przepływy finansowe w projekcie.

3.5. Inne dokumenty LIFE

Informacje i regulacje dotyczące LIFE znaleźć można także w dokumentach programowych LIFE:

- **Regulacje LIFE** – Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1293/2013 z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie ustanowienia programu działań na rzecz środowiska i klimatu (LIFE) i uchylające rozporządzenie (WE) nr 614/2007. Dokument ten wskazuje ogólne zasady programu i jego cele.
- **Wieloletni Program Prac** – Decyzja Wykonawcza Komisji (UE) 2018/210 z dnia 12 lutego 2018 r. w sprawie przyjęcia wieloletniego programu prac na lata 2018-2020 dla programu LIFE. W tym dokumencie można znaleźć informacje ogólne dotyczące prowadzenia naborów projektów w latach 2018-2020. Wieloletni Program Prac wymienia m.in. **tematy projektów** dla Podprogramu działań na rzecz środowiska oraz **obszary polityk** dla Podprogramu działań na rzecz klimatu. Tematy projektów i obszary polityk są także przepisane do właściwych Wytycznych dla wnioskodawców LIFE, a obszary polityk są nich dodatkowo uszczegóławiane.

Oba dokumenty można znaleźć na Stronie LIFE Komisji Europejskiej, również w wersji polskiej.

Tabela 2. Tabela podsumowująca, w których dokumentach szukać najważniejszych informacji

Wytyczne dla wnioskodawców LIFE	<ul style="list-style-type: none"> • Szczegółowe informacje na temat bieżącego naboru; • Informacje o kategoriach kosztów i tworzeniu budżetu; • Informacje o obowiązkowych działaniach do ujęcia w projekcie; • Różnice, jakie pojawiły się w naborze względem poprzednich lat; • Możliwa najwcześniejsza data rozpoczęcia projektu; • Instrukcja obsługi generatora projektów (eProposal).
Wytyczne oceny wniosków	<ul style="list-style-type: none"> • Opis procesu oceny wniosków; • Opis co jest oceniane w każdym z pól wniosku o dofinansowanie; • Szczegółowe wymagania wobec kondycji finansowej beneficjenta koordynującego (w przypadku, gdy nie jest on instytucją publiczną).
Wzór umowy o dofinansowanie (w tym Warunki ogólne)	<ul style="list-style-type: none"> • Szczegółowe informacje na temat przepływów finansowych w czasie realizacji wniosku; • Wymogi na temat trwałości projektu; • Wymogi na temat raportowania w czasie realizacji projektu; • Zasady komunikacji z Komisją Europejską w czasie trwania projektu; • Informację na temat kontroli w czasie projektu; • Warunki kwalifikowalności kosztów;

	<ul style="list-style-type: none"> • Zasady zmiany warunków umowy; • Odpowiedzialność za realizację projektu.
Regulacje LIFE (Rozporządzenie LIFE)	<ul style="list-style-type: none"> • Ogólny cel programu LIFE; • Szczegółowe cele poszczególnych podprogramów LIFE oraz obszarów priorytetowych.
Wieloletni Program Prac	<ul style="list-style-type: none"> • Tematy projektów dla Podprogramu działań na rzecz środowiska, • Obszary polityk dla Podprogramu działań na rzecz klimatu.

3.6. Szkolenia

Krajowy Punkt Kontaktowy co roku organizuje serię szkoleń dla wnioskodawców LIFE. Informacje o konkretnych datach szkoleń są udostępniane na stronie internetowej <http://nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania/srodki-zagraniczne/instrument-finansowy-life/szkolenia-i-konferencje/>

Pod tym samym adresem dostępne są także materiały ze szkoleń z poprzednich lat. Szkolenia są prowadzone przez specjalistów pracujących w KPK, mających doświadczenie w przygotowywaniu wniosków, ich ocenianiu oraz wdrażaniu i rozliczaniu. W czasie szkoleń oprócz wykładów o przygotowywaniu wniosków jest też miejsce na dyskusję i zadanie pytań.

Co roku organizowana jest seria szkoleń adresowana do osób przygotowujących wnioski w poszczególnych obszarach priorytetowych.

Szkolenia są bezpłatne, ale obowiązują na nie zapisy przez formularz elektroniczny dostępny na stronie internetowej NFOŚiGW.

3.7. Dzień Informacyjny LIFE

Raz w roku, zwykle tuż po ogłoszeniu przez Komisję Europejską naboru wniosków, organizowany jest przez KPK Dzień Informacyjny LIFE. Jest to wydarzenie, którego celem jest przedstawienie programu LIFE szerokiej publiczności, w tym podmiotom rozważającym, czy ten program jest dla nich odpowiedni.

W czasie Dnia Informacyjnego przedstawiane są prezentacje na temat ogólnych zasad programu LIFE, przedstawiane są także doświadczenia beneficjentów, którzy otrzymali dofinansowanie na swoje projekty. Często w tym wydarzeniu uczestniczą przedstawiciele Komisji Europejskiej, którzy dzielą się z uczestnikami najnowszymi informacjami dotyczącymi programu LIFE.

Poza tym przygotowywane są stoiska wybranych polskich projektów LIFE, wdrażanych aktualnie. Dostępne są ich materiały informacyjne i edukacyjne, a co istotne, jest możliwość bezpośredniej rozmowy z pracownikami poszczególnych projektów.

Informacje o terminie Dnia Informacyjnego udostępniane są na stronie <http://nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania/srodki-zagraniczne/instrument-finansowy-life/szkolenia-i-konferencje/>. Udział w wydarzeniu jest bezpłatny,

obowiązują jednak wcześniej zapisy przez formularz rejestracyjny na stronie internetowej.

3.8. Green Week

Green Week jest corocznym, organizowanym w Brukseli, wydarzeniem prezentującym zmiany, jakie zaszły w zakresie wdrażania polityki ochrony środowiska w Unii Europejskiej, w tym polityki dotyczącej jakości powietrza, zanieczyszczenia hałasem, ochrony przyrody i różnorodności biologicznej, odpadów oraz gospodarki wodnej. W ramach Green Week organizowana jest główna konferencja, ale także wiele mniejszych wydarzeń, które stanowią idealną okazję do podzielenia się pomysłami, zweryfikowania ich i poznania doświadczeń innych instytucji i organizacji z całej Unii Europejskiej. Osoby piszące, przygotowujące wnioski o dofinansowanie w ramach LIFE mogą czerpać inspiracje, a także poznawać doświadczenia zdobyte w czasie realizacji innych projektów LIFE.

W wydarzeniach w ramach Green Week można wziąć udział osobiście lub też śledzić ich transmisje w internecie.

Informacje o wydarzeniu można znaleźć na stronie: <https://www.eugreenweek.eu/pl>

Ryc. 8. Strona internetowa Green Week (polska wersja językowa)

3.9. Konsultacje

Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE prowadzi także konsultacje wniosków. Można umówić się na przedyskutowanie na etapie przygotowywania koncepcji projektu lub też samego wniosku. Na stronie internetowej NFOŚiGW ogłaszane są co roku konsultacje projektów LIFE, na które można się zapisywać mailowo i telefonicznie. Przed konsultacjami należy udostępnić koncepcję projektu lub wniosek pracownikom KPK.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	LIFE BioStandards – Różnorodność biologiczna w standardach i etykietach przemysłu spożywczego ang. <i>LIFEBioStandards - Biodiversity in Standards and Labels for the Food Industry</i>
Numer:	LIFE15 GIE/DE/000737
Kraj realizacji:	Niemcy, Hiszpania, Francja, Portugalia
Czas trwania:	08.2016 – 01.2020
Budżet projektu:	3 056 775,00 €
Beneficjent koordynujący:	Global Nature Fund (ngo)
Współbeneficjenci:	Fundacja Bodensee (Niemcy) Fundación GlobalNature (Hiszpania) Solagro (Francja) Agentur auf! (Niemcy) Instituto Superior Técnico (Portugalia)
Cel projektu:	Celem projektu jest ustalenie standardów dla firm zajmujących się produkcją żywności, które mają doprowadzić do zwiększenia ochrony różnorodności biologicznej w procesie produkcji.
Opis działań:	W ramach projektu przygotowane zostaną wytyczne dotyczące procesów produkcji żywności, które nie zagrażają różnorodności biologicznej. Na ich podstawie powstanie standard i certyfikat dla przedsiębiorstw przyjaznych dla przyrody oraz podręcznik procesu certyfikacji. Przeszkoleni zostaną audytorzy, którzy będą mogli nadawać ten certyfikat. Dodatkowo certyfikat będzie promowany wśród producentów żywności oraz wśród społeczności mieszkańców krajów objętych projektem, by zapewnić jego rozpoznawalność.
Strona internetowa:	http://www.business-biodiversity.eu/en/food-standards

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	LIFE ECLAT – Nowy model gospodarki o obiegu zamkniętym, promujący wykorzystanie materiałów odpadowych w innych branżach przemysłu <i>ang. LIFE ECLAT - New model of circular economy that also predisposes the use of waste materials in other industries</i>
Numer:	LIFE15 ENV/IT/000369
Kraj realizacji:	Włochy
Czas trwania:	10.2016 – 30.09.2019
Budżet projektu:	3 488 453,00 €
Beneficjent koordynujący:	Ceramica Fondovalle S.A.
Współbeneficjenci:	UNIMO – Uniwersytet w Modenie (Włochy)
Cel projektu:	Celem projektu jest zamknięcie cyklu produkcyjnego elementów ceramicznych w zgodzie z zasadami gospodarki o obiegu zamkniętym, w celu zmniejszenia ilości odpadów oraz umożliwienia ich recyklingu.
Opis działań:	W czasie trwania projektu firma opracuje metody cyklu produkcyjnego elementów ceramicznych, które będą zgodne z zasadami gospodarki o obiegu zamkniętym. Celem jest opracowanie takiego procesu produkcji, by nie powstawały żadne stałe odpady. Zmniejszone będzie także zapotrzebowanie na wodę w czasie produkcji oraz zmniejszeniu ulegnie emisja dwutlenku węgla. Gotowe rozwiązanie zostanie rozpowszechnione wśród producentów podobnych elementów, a także wśród ogółu społeczeństwa.
Strona internetowa:	http://www.fondovalle.it/fr/life/

4. Weryfikacja zgodności projektu z programem LIFE

Po wstępnym określeniu, że program LIFE może być odpowiednim dla naszego pomysłu programem grantowym, należy bliżej się przyjrzeć zarówno samemu projektowi, jak i wytycznym programu LIFE. Dzięki przejściu tego etapu możliwe będzie dopiero ostateczne podjęcie decyzji, czy składać wniosek do programu LIFE.

4.1. Określenie problemu środowiskowego

Pierwszym i bardzo ważnym etapem przygotowania projektu jest określenie problemu środowiskowego. Należy zastanowić się, jaki problem w środowisku chcemy rozwiązać poprzez projekt. Problem środowiskowy powinien być określony najdokładniej jak to jest możliwe. Opierając się na empirycznych danych literaturowych oraz doświadczeniach ekspertów, należy szczegółowo opisać istotność i skalę problemu. Osoby na co dzień zajmujące się ochroną danego gatunku, siedliska albo starające się rozwiązać dany problemem środowiskowy mogą w znacznym stopniu przyczynić się do przygotowania wartościowego projektu, a także pomóc w późniejszej jego realizacji. Warto zaangażować je do pomocy w określaniu celów i rezultatów, a także w planowaniu działań projektu. Nie wystarczy stwierdzić, że problemem jest np. zanieczyszczenie wody. Należy określić o jakie zanieczyszczenie i jaki rodzaj wód chodzi. Czy tylko o wody słodkie, czy może tylko wody morskie? Czy chodzi o konkretny obszar/region? Czy chodzi o konkretne źródło zanieczyszczeń – np. przemysł, spływ środków ochrony roślin z pól czy może odpady z gospodarstw domowych? Każdy z tych problemów wymaga innych działań, by doprowadzić do jego rozwiązania.

UWAGA:

Projekty innowacyjne najczęściej doprowadzają do rozwiązania problemu środowiskowego tylko w ograniczonym zakresie, a dopiero rozpowszechnianie i powielenie wypracowanego w projekcie rozwiązania przyniesie zwielokrotnienie osiągniętych efektów i zwiększy skalę rozwiązania problemu środowiskowego. Dlatego szczególnie ważne już na etapie składania wniosku jest ocenienie potencjału tego rozwiązania, wyrażającego się w tym jaki efekt środowiskowy zostanie osiągnięty po jego rozpowszechnieniu i powieleniu.

Określając problem środowiskowy należy patrzeć na niego z szerszej perspektywy i określić jaka jest skala danego problemu na obszarze Unii Europejskiej i świata. Takie podejście daje możliwość wstępnego rozeznania jaka będzie europejska wartość dodana projektu, który podejmie się rozwiązać lub przyczyni się do przetestowania metody dającej narzędzie do rozwiązania danego problemu.

4.2. Zebranie doświadczeń własnych i innych

Na stronie internetowej LIFE znajduje się Baza projektów LIFE. Znaleźć można w niej wszystkie przeprowadzone lub rozpoczęte do tej pory projekty LIFE. Można tam wyszukiwać projekty np. stosując słowa kluczowe.

Warto przejrzeć bazę projektów i sprawdzić, czy podobny do naszego projekt nie był już prowadzony. Przydatne może być też wyszukanie projektów zajmujących się podobnym problemem.

Poza tym konieczne jest przejrzanie literatury na dany temat – artykułów naukowych, raportów Komisji Europejskiej, czy też raportów krajowych.

Zapoznanie się z doświadczeniami innych organizacji i instytucji w zakresie podobnym do naszego projektu, może pomóc lepiej zaplanować działania w ramach projektu. Warto sprawdzić, jakie działania zostały przez nich przeprowadzone i z jakim skutkiem. Można zapytać, co ich zdaniem warto byłoby zmienić w podejściu, co zaobserwowali w czasie realizacji projektu, a które działania zakończyły się większym niż oczekiwany sukcesem. Przeanalizowanie doświadczeń innych podmiotów, może pozwolić na efektywniejsze rozplanowanie działań i środków w czasie planowania projektu.

Jeśli to możliwe, warto dyskutować o projekcie i jego działaniach z doświadczonymi osobami oraz zaprosić je do udziału w projekcie. Mogą one pomóc w ramach Komitetu Sterującego lub też pokazać efekty swoich projektów w czasie wizyt studyjnych czy konferencji naukowych.

4.3. Określenie celów projektu

Gdy już wiemy jakim problemem się zajmujemy i znamy go dokładnie należy wyznaczyć cel projektu.

Cele projektu muszą być przede wszystkim zbieżne z celami programu LIFE określonymi w Regulacjach LIFE.

Cel musi być mierzalny, ambitny, ale możliwy do osiągnięcia w czasie trwania projektu. Jeszcze w czasie trwania projektu będziemy musieli nie tylko go osiągnąć, ale też udowodnić, poprzez działania monitoringowe, że go osiągnęliśmy. Cel powinien być określony liczbowo, tak by potem możliwe było jednoznaczne stwierdzenie, czy udało nam się go osiągnąć czy też nie.

W przypadku wielu projektów oprócz celu głównego konieczne jest wyznaczenie celów szczegółowych – mniejszych celów, których realizacja przyczynia się do realizacji celu głównego. Szczególnie ważne jest to przy projektach o złożonym charakterze, w których osiągnięcie celu głównego zależne jest od wielu różnych czynników.

Celem głównym może być na przykład doprowadzenie do dobrego stanu ochrony jakiegoś gatunku zwierzęcia i zwiększenie liczebności jego populacji do określonego poziomu. Często osiągnięcie tego celu nie jest możliwe przez jeden rodzaj działań, więc możliwe, że konieczne będzie wyznaczenie celów szczegółowych. Celem szczegółowym może być w tym przypadku odtworzenie określonej powierzchni

siedlisk, na których dany gatunek bytuje, zmniejszenie presji ze strony turystów poprzez ich edukację oraz utworzenie małej infrastruktury ukierunkowującej ruch i chroniącej wybrane miejsca bytowania gatunku.

4.4. Weryfikacja tematów projektów oraz warunków finansowych programu LIFE

Jak już wspomniano, zanim zaczniemy pisać wniosek, należy sprawdzić, czy projekt w ogóle ma szansę na dofinansowanie z programu LIFE. A także czy program LIFE jest najlepszym funduszem dla naszego projektu.

Należy sprawdzić, czy projekt wpisuje się w obszary priorytetowe oraz tematy projektów programu LIFE. Następnie musimy sprawdzić, czy typ naszego projektu może być finansowany w ramach wybranego przez nas obszaru priorytetowego. W razie potrzeby może być konieczne dostosowanie zakresu i narzędzi planowanych w projekcie do wymagań programu LIFE.

Po sprawdzeniu tych warunków warto przyjrzeć się także kwestiom finansowym. W dokumentach pakietu aplikacyjnego opisane są warunki finansowania, konieczność zapewnienia obowiązkowego wkładu własnego oraz kwestie wypłacania zaliczek i refundacji. Projekty LIFE są zwykle projektami wieloletnimi i o wysokim budżecie, dlatego warto zwrócić uwagę na kwestię przepływów finansowych.

Ważne jest także, by zwrócić uwagę, że w projektach LIFE obowiązuje zasada 102%, w myśl której wkład własny beneficjenta będącego instytucją publiczną, musi przewyższać o min. 2% koszt przewidzianych w budżecie tego projektu pracowników beneficjenta innych niż dodatkowi (szczegóły można znaleźć we Wzorze umowy o dofinansowanie).

W ramach projektów LIFE co do zasady nie jest finansowana duża infrastruktura (której koszt przekracza 500 000 EUR). W przypadku mniejszych elementów infrastruktury kwalifikowalne nie są koszty jej wybudowania, a koszty jej amortyzacji w czasie trwania projektu i tylko do określonego progu (patrz rozdział 6.5 niniejszego opracowania).

4.5. Określenie działań

Po zakończeniu tego procesu należy dokładnie zaplanować działania w ramach projektu. Wszystkie działania muszą dążyć do osiągnięcia celu i muszą być uzasadnione. Każde z działań należy przypisać do jednej z kategorii działań:

- **Działania przygotowawcze** (nieobowiązkowe) – wszystkie działania, które są konieczne do przeprowadzenia przed rozpoczęciem działań wdrożeniowych np. zdobycie pozwoleń, przygotowanie dokumentacji, przeszkolenie personelu;
- **Zakup gruntu/dzierżawa gruntu** (nieobowiązkowe, dopuszczalne jedynie w obszarze priorytetowym Przyroda i różnorodność biologiczna oraz w Podprogramie na rzecz klimatu z wyjątkiem projektów informacyjnych) –

zakup gruntu, na którym w czasie trwania projektu będą wykonywane działania wdrożeniowe;

- **Działania wdrożeniowe** (obowiązkowe) – główne działania projektu, dążące do realizacji jego celu, każde z przedstawionych działań powinno odnosić się do celów projektu i być niezbędne do jego realizacji. Działania wdrożeniowe to najważniejsze działania w ramach projektu, dlatego bardzo ważne jest ich dokładne zaplanowanie i przemyślenie.

W przypadku projektów z obszaru priorytetowego **Przyroda i różnorodność biologiczna** będą to działania służące ochronie gatunków czy siedlisk, np. odkrzaczanie terenu, budowa infrastruktury służącej zmianie poziomu wody na danym stanowisku, działania edukacyjne, mające zwiększyć akceptację lokalnej społeczności.

W przypadku projektów z obszarów **Zarządzanie i informacja w zakresie klimatu** oraz **Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska** są to działania informacyjne, np. szkolenia, produkcja filmu, przeprowadzenie kampanii informacyjnej w mediach czy internecie.

W przypadku **projektów innowacyjnych** przykładami działań wdrożeniowymi są testowanie prototypu, przygotowania Planu replikacji i przenoszenia, a w przypadku projektów komercyjnych także – tworzenie Biznes planu;

- **Monitorowanie i ocena wpływu działań w ramach projektu** (obowiązkowe) – monitorowanie osiągnięcia celu środowiskowego;
- **Działania komunikacyjne i upowszechniające** (obowiązkowe);
- **Zarządzanie projektem** (obowiązkowe).

Istnieją w programie LIFE działania obowiązkowe, które muszą być zawarte w każdym projekcie – albo jako oddzielne działania, albo jako poddziałania. Są to:

- Monitorowanie wskaźników rezultatu projektu;
- Ocena społeczno-gospodarczego wpływu działań projektu na lokalną gospodarkę i społeczność, a także na usługi ekosystemu;
- Tworzenie sieci z innymi projektami LIFE lub innymi projektami – wizyty studyjne, zaproszenie ekspertów na wizyty studyjne lub do udziału w spotkaniach, konferencje specjalistyczne;
- Tablice informacyjne projektu;
- Strona internetowa projektu;
- Raport dla laików – raport końcowy projektu w języku niespecjalistycznym;
- Audyt finansowy projektu;
- Plan After-LIFE– plan mający na celu utrzymanie efektów projektu po jego zakończeniu.
- W przypadku projektów innowacyjnych przygotowanie Planu replikacji i powielania, a w przypadku projektów komercyjnych dodatkowo tworzenie Biznes planu

Poza tym LIFE nie finansuje działań, które były już wykonywane w danym miejscu i będą musiały też być wykonywane po jego zakończeniu (działania powtarzalne).

UWAGA:

Warto po ustaleniu listy zadań jeszcze raz zweryfikować, czy projekt spełnia kryteria programu LIFE. Ważne jest, by pamiętać, że co do zasady LIFE **nie służy finansowaniu badań naukowych** – jeśli wiele takich działań zostało zaproponowanych w projekcie, należy przemyśleć, czy nie uda się ich wyłączyć z projektu i sfinansować z innego źródła.

Możliwe jest jednak sfinansowanie pewnego ograniczonego zakresu badań, które zmierzają do udoskonalenia metod stosowanych w czasie projektu lub poszerzenia wiedzy stanowiącej podstawy projektu. Badania te muszą być nieodłącznie związane z celami projektu.

4.6. Rozpoznanie rynku i otoczenia

W czasie przygotowywania projektu ważne jest, by rozeznaczyć jego otoczenie. Wszystkie działania projektu będą wdrażane w jakimś konkretnym miejscu, na pewno istnieją więc zainteresowane strony (osoby lub podmioty), które w jakiś sposób będą mogły wpłynąć na działania projektu lub na które będą oddziaływać działania projektu.

Należy określić, która z zainteresowanych stron jest interesariuszem, a kto powinien wziąć czynny udział w projekcie. Interesariusz jest to osoba lub instytucja, na którą projekt wpływa (negatywnie lub pozytywnie), lub która może wpłynąć na działania projektu (negatywnie lub pozytywnie). Więcej informacji na temat interesariuszy i ich udziału w projekcie przedstawiono w rozdziale 5.5 niniejszego opracowania.

Konieczne jest także rozeznanie rynku pod kątem lokalnych cen usług i produktów niezbędnych do wykonania działań projektu. Dzięki temu możliwe będzie uniknięcie w czasie realizacji projektu problemów dokonania zakupów lub zamówienia usług wynikających, ze złych założeń.

W projektach przyrodniczych konieczne jest także nawiązanie kontaktów dotyczących własności gruntów, na których planujemy działania. Warto przedyskutować wszelkie działania z właścicielem lub zarządcą gruntów. Jeżeli na etapie przygotowania projektu nie będziemy posiadali jego zgody na działania, projekt może zostać uznany za niewiarygodny i nie uzyskać dofinansowania. Jeśli mimo tego braku otrzymamy dofinansowanie, brak zgody właściciela gruntu może uniemożliwić realizację działań i wdrażanie projektu.

4.7. Określenie przewidywanych efektów

Konieczne jest także określenie, jakie będą efekty projektu i ich indykatory (wskaźniki). Co zostanie wyprodukowane w czasie trwania projektu, jakie będą bezpośrednie efekty poszczególnych działań, jakie spotkania i wydarzenia się odbędą. Do każdego działania należy przypisać zestawienie takich efektów, które

wprowadzają rzeczywistą zmianę. Rodzaje efektów zależą od charakteru projektu, przykłady przedstawiono w tabeli 3.

Wskaźniki projektu opisuje się w załączniku – Tabeli indykatorów projektu (dostępnej w pakiecie aplikacyjnym LIFE) – warto przyrzeć się tej tabeli przed rozpoczęciem planowania wniosku i zastanowić, które z indykatorów LIFE możemy wypełnić naszym projektem.

Tabela 3. Przykładowe rezultaty w poszczególnych obszarach priorytetowych podprogramu działań na rzecz środowiska LIFE oraz ich trwałość.

Obszar priorytetowy	Przykładowe rezultaty	Podtrzymanie i multiplikacja rezultatów
Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami	Przetworzenie x ton/rok odpadów komunalnych w czasie testowania rozwiązania.	Przetworzenie x ton/rok odpadów komunalnych w czasie replikacji i przenoszenia rozwiązania.
	Zmniejszenie emisji CO ₂ [tony/rok] w procesie produkcji w czasie testowania rozwiązania.	Zmniejszenie emisji CO ₂ [tony/rok] w procesie produkcji w czasie replikacji i przenoszenia rozwiązania.
Przyroda i różnorodność biologiczna	Powierzchnia [ha] odtworzonego siedliska dzięki przywróceniu zabiegów koszenia i odkrzaczania.	Kolejne koszenia utrzymujące efekt zabiegów (finansowane z programów rolnośrodowiskowych).
	Liczba osobników danego gatunku objęta ochroną dzięki działaniom prowadzonym w projekcie.	Utrzymanie populacji gatunku na założonym poziomie poprzez kontynuację kluczowych zabiegów ochronnych i monitoring liczebności.
	Powierzchnia [ha] siedliska utrzymywanych w odpowiednim nawodnieniu przez stworzenie sieci zastawek.	Utrzymanie dobrego stanu technicznego zastawek i umożliwienie sterowania poziomem wody.
Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska	Liczba osób, których wiedza podniosła się w wyniku realizacji projektu (mierzona jako	Zaplanowanie dalszych działań podnoszących poziom świadomości

	zmiana procentowa w poziomie świadomości w porównaniu do poziomu wyjściowego).	i utrzymujących efekt tzw. kuli śniegowej.
	Liczba osób, które zmieniły postawę (mierzona jako zmiana procentowa w poziomie zmiany w zachowaniu w porównaniu do poziomu wyjściowego).	Zaplanowanie dalszych działań (nowe szkolenia, zachęty ekonomiczne i inne) zachęcających nowe osoby do zmiany zachowań i utrzymujących efekt tzw. kuli śniegowej.

W ramach projektu należy zaplanować monitoring mający na celu ocenę wpływu działań wdrożeniowych oraz komunikacyjnych na osiągnięcie efektów. Jest to potrzebne, żeby móc udowodnić, że efekty projektu zostały osiągnięte lub w porę podjąć działania naprawcze w celu ich osiągnięcia. Warto przyrzeć się zatem liście efektów i sprawdzić, czy zaplanowany monitoring rzeczywiście dotyczy wszystkich efektów.

Rozwiązania zaplanowane w projekcie LIFE muszą być trwałe. Osiągnięte rezultaty muszą zostać podtrzymywane i multiplikowane po zakończeniu projektu. W tym celu przygotowuje się Plan After LIFE, który wskazuje jakie działania muszą być wykonane po zakończeniu projektu, by utrzymać jego trwałość, kto będzie za nie odpowiedzialny i z jakich źródeł będą one sfinansowane. Dla projektów innowacyjnych przygotowuje się również Plan replikacji i przenoszenia. W tabeli 3 przedstawiono, jakie mogą być sposoby utrzymania trwałości dla przykładowych rezultatów projektu.

4.8. Podsumowanie

Pomocne w przygotowaniu wniosku o dofinansowanie może być wypełnienie matrycy logicznej projektu, która w formie tabelarycznej zbiera wszystkie wymienione etapy planowania projektu. Dzięki temu pozwala na graficzne zobrazowanie projektu i szybkie zidentyfikowanie, czego w nim jeszcze brakuje. Poniżej przedstawiamy fragment matrycy logicznej dla fikcyjnego projektu. Koszty oraz terminy podane w tabeli są dobrane przypadkowo.

Tabela 4. Przykładowa matryca logiczna dla fikcyjnego projektu

	Opis	Obiektywnie weryfikowane wskaźniki	Źródła weryfikacji	Założenia
Cel główny projektu	Zwiększenie i ustabilizowanie liczebności populacji chronionego gatunku rośliny „x” w obszarze Natura 2000 „xxx”	Liczebność gatunku „x” na obszarze „xxx” zwiększona do poziomu xx osobników do roku 2020.	Raport monitoringu liczebności gatunku „x”	Nie nastąpi zdarzenie losowe, np. pożar w obszarze „xxx”.
Cel szczegółowy 1	Zwiększenie puli nasion gatunku „x” w obszarze „xxx”	Zwiększenie udziału nasion gatunku „x” w banku nasion w istniejących stanowiskach do 20%.	Raport z działania wysiewu nasion, Raport z monitoringu banku nasion	Materiał nasienny będzie dobrej jakości. Nasiona nie zostaną wyjedzone przez gryzonie lub ptaki.
Cel szczegółowy 2	Zmniejszenie presji turystów na gatunek „x”	Zmniejszenie liczby zdeptanych okazów gatunku „x” do max.10 rocznie. Zwiększenie rozpoznawalności gatunku „x” wśród turystów.	Raport monitoringu gatunku „x” Raport z badań ankietowych wśród turystów	Presja turystyczna nie będzie zwiększała się względem roku bazowego. Sposób promocji gatunku „x” będzie wystarczająco przykuwający uwagę i interesujący
Cel szczegółowy 3	Umożliwienie gatunkowi „x” stworzenia nowych stanowisk	Odtworzenie odpowiedniego siedliska dla gatunku „x” na 10ha powierzchni	Raport monitoringu siedlisk	Brak innych warunków niż warunki wodne i wysokość roślinności istotnych dla gatunku „x”
Działania projektu:	Nazwa działania	Środki i koszty	Czas trwania	Założenia
Działania dotyczące celu szczegółowego 1: Zwiększenie puli nasion gatunku „x” w obszarze „xxx”				
Działanie 1	Zebranie nasion gatunku „x”	Ekspert botanik 2000 EUR	VII.2019-IX.2019 oraz	Możliwości znalezienia odpowiedniej

	poza obszarem projektu	Usługa zbierania i suszenia: 10000 EUR	VII.2020-IX.2020	populacji do zebrania nasion Dobre warunki pogodowe
Działanie 2	Wysiew nasion na stanowiskach gatunku „x”	Usługa wysiewu 15000 EUR	IV.2020 oraz IV.2021 oraz IV.2022	Dobre warunki pogodowe
Działania dotyczące celu szczegółowego 2: Zmniejszenie presji turystów na gatunek „x”				
Działanie 1	Budowa infrastruktury turystycznej zabezpieczającej gatunek „x”	Budowa 3 platform widokowych 40000 EUR Budowa 3km ścieżek 20000 EUR	IX.2019-III.2020	Dobre warunki pogodowe
Działanie 2	Stworzenie tablic informacyjnych o gatunku „x”	Budowa 10 tablic edukacyjnych 10000 EUR	IX.2019-III.2020	Brak zniszczeń tablic przez miejscowych
Działanie 3	Szkolenia dla przewodników turystycznych	3 szkolenia dla przewodników w sumie dla 90 osób	III.2019 oraz III.2020 oraz III.2021	Zainteresowanie szkoleniami ze strony przewodników
Działanie 4	Film edukacyjny o gatunku „x”	Realizacja filmu 20000 EUR Emisja filmu w lokalnej telewizji 10000 EUR	III.2019-III.2020	Możliwe będzie znalezienie odpowiedniego podwykonawcy
Działania dotyczące celu szczegółowego 3: Umożliwienie gatunkowi „x” stworzenia nowych stanowisk				
Działanie 1	Pierwsze koszenie 10ha łąk – usuwanie trzciny	Ekspert botanik – wskazanie miejsc – 3000 EUR Koszenie – usługa zewnętrzna 50000 EUR	IX.2019 – II.2020 oraz IX.2020 – II.2021	Dobre warunki pogodowe Możliwy dojazd sprzętem koszącym na każde z wyznaczonych miejsc
Działanie 2	Ustawienie zastawki w celu nawodnienia powierzchni potencjalnych stanowisk	Projekt i pozwolenia na zastawkę 300 EUR Budowa zastawki 30000 EUR	IX.2019-II.2020	Uzyskanie w założonym czasie niezbędnych pozwoleń

5. Planowanie projektu LIFE

Po zweryfikowaniu i upewnieniu się, że program LIFE jest najwłaściwszym programem grantowym do jego realizacji, konieczne jest przygotowanie wniosku o dofinansowanie.

Każdy grantodawca, tak samo i Komisja Europejska w przypadku LIFE, wymaga złożenia wniosku na przygotowanym przez niego formularzu. Przed rozpoczęciem pisania wniosku warto przemyśleć kilka punktów, by w czasie jego przygotowywania być świadomym chociażby słabych i mocnych stron projektu.

5.1. Identyfikacja słabych stron projektu

Każdy projekt ma słabe strony. Nie jesteśmy w stanie tego uniknąć zupełnie. Możemy jednak przeanalizować jakie są słabe strony i czy na pewno nie możemy ich wyeliminować lub zminimalizować. Świadomość słabych stron projektu może także pomóc w pisaniu wniosku, pozwala ona bowiem stwierdzić, co będzie trzeba dokładniej opisać i lepiej uzasadnić, by zostało zaakceptowane przez oceniającego, a przede wszystkim jakie dodatkowe działania zaplanować, aby wzmocnić projekt.

Warto jednak też zastanowić się, czy jeśli coś jest dużym minusem projektu, np. jakieś działanie nie przyczynia się do realizacji celów projektu, przewidzieliśmy działanie o charakterze badawczym albo jakaś część projektu nie jest wystarczająco dobrze przemyślana, to czy nie lepiej jest zrezygnować z tej części projektu, niż ryzykować, że wniosek zostanie z tego powodu odrzucony.

5.2. Identyfikacja mocnych stron projektu

Należy także przeprowadzić analizę mocnych stron naszego projektu. Warto odpowiedzieć sobie m.in. na następujące pytania:

- Co jest w nim wyjątkowego?
- Co jest innowacyjnego (dotyczy obszarów priorytetowych Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami, Ograniczenie wpływu człowieka na klimat oraz Dostosowanie się do skutków zmian klimatu)?
- Co reprezentuje nowe podejście?
- Co zapewni długookresową trwałość efektów projektu?
- Czy wykorzystuje on efekt kuli śnieżnej (w zakresie rozpowszechnienia i powielenia efektów)?

Znajomość mocnych stron projektu pozwala odpowiednio podkreślić je we wniosku o dofinansowanie i dzięki temu możliwe jest zwiększenie szans projektu na uzyskanie pozytywnej oceny. Jeśli sami nie jesteśmy pewni co podkreślić we wniosku, dobrym pomysłem jest pokazanie koncepcji projektu komuś kto nie

uczestniczył w jej przygotowaniu. Często spojrzenie tzw. „świeżym okiem” daje dobre efekty.

5.3. Beneficjent koordynujący i współbeneficjenci

W projekcie może brać udział więcej niż jeden podmiot, organizacja lub instytucja. Beneficjent koordynujący – czyli wiodący partner projektu, odpowiada za realizację całego projektu. Jego zadaniem jest nie tylko wykonanie swojej części działań, ale także koordynacja działań pozostałych współbeneficjentów, jak również kontaktowanie się w czasie wdrażania projektu z Komisją Europejską, składanie raportów do Komisji i rozliczanie wydatków.

Współbeneficjent odpowiada za wykonanie swojej części działań, na co ma przydzielony budżet, przyjmuje jednak także odpowiedzialność za sukces całego projektu. Ważne jest także, że współbeneficjent musi wnieść wkład własny do projektu.

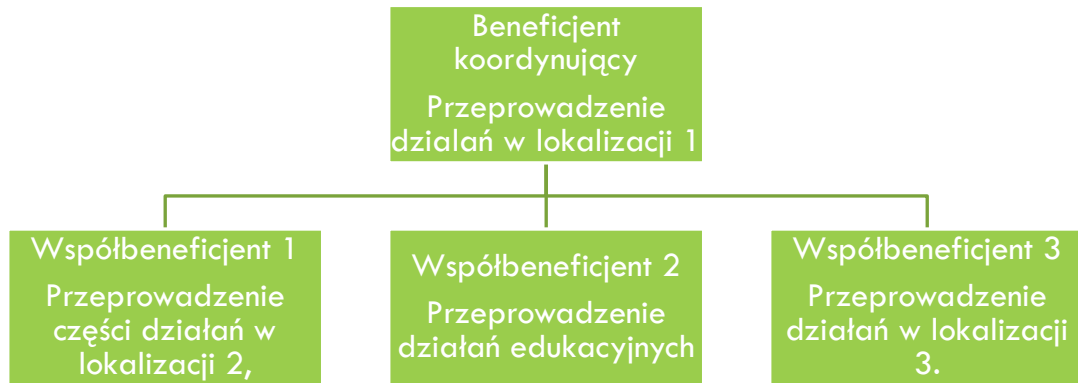
W projekcie może być kilku współbeneficjentów, a decyzja o tym, czy dany podmiot powinien być współbeneficjentem, czy też odgrywać inną rolę w projekcie, np. być zaproszonym do Komitetu Sterującego, zależy od przewidywanych działań projektu.

Po ustaleniu kto będzie współbeneficjentem projektu należy zdecydować, za jakie działania będzie odpowiadał każdy ze współbeneficjentów. W działaniach dotyczących zarządzania należy opisać jaką rolę pełni każdy ze współbeneficjentów w projekcie i za które działania będzie odpowiadał.

Poza tym już na etapie przygotowywania wniosku każde działanie, a także każdy koszt w poszczególnych działaniach przypisywany jest do konkretnego beneficjenta.

Współbeneficjenci powinni brać udział w przygotowaniu wniosku projektu, by zapewnić, że wszystkie niezbędne wydatki zostaną ujęte w budżecie.

W ostatnich naborach projektu LIFE coraz większy nacisk kładziony jest na projekty o charakterze międzynarodowym. Są to projekty, które wpływają na problem środowiskowy w kilku krajach. Dlatego warto zaprosić do realizacji projektu współbeneficjentów zza granicy i przewidzieć wykonanie części działań przez nich. Dzięki temu zwiększa się europejska wartość dodana projektu, a co za tym idzie wniosek ma szansę otrzymać więcej punktów w ocenie. W ostatnich latach to właśnie projekty międzynarodowe dominują wśród projektów zaakceptowanych przez Komisję Europejską.

Ryc. 94. Przykładowy schemat organizacji partnerstwa w projekcie.

5.4. Grupy docelowe

Ważne jest określenie grup docelowych projektu, ponieważ to do kogo kierujemy przekaz, wpływa na to, jak dany przekaz powinien wyglądać. Inne komunikaty i za pomocą innych środków przekazu należy kierować do osób w różnym wieku, pochodzących z różnych regionów, czy też o różnym stanie wiedzy na dany temat.

Dobre opisanie grupy docelowej jest szczególnie ważne w przypadku projektów o charakterze komunikacyjnym i informacyjnym. Wówczas większość działań w ramach projektu ma na celu komunikację z grupami docelowymi. Nie należy jednak zaniedbywać opisu grupy docelowej także w przypadku innych rodzajów projektów.

Ważne jest konkretne określenie grup docelowych projektu. Unikać należy określania grupy docelowej np. „szeroka publiczność”, „społeczeństwo polskie”. Grupa docelowa powinna zostać określona z uwzględnieniem:

- Przedziału wiekowego (np. młodzi dorośli, dzieci, osoby 65+);
- Pochodzenia lub miejsca zamieszkania (np. mieszkańcy miast, osoby zamieszkujące obszary wiejskie w okolicach rzek; osoby zamieszkujące dany region, w którym prowadzone są inne działania);
- Poziomu wiedzy o problemie (np. profesjonaliści pracujący w danym temacie, osoby z wykształceniem niższym).

Należy także zastanowić się dlaczego wybieramy akurat tę grupę docelową do naszego projektu. Czy rzeczywiście skierowanie komunikacji do niej w największym stopniu przyczyni się do realizacji celów projektu?

5.5. Interesariusze

Interesariusze to wszystkie osoby lub podmioty, które mogą wpływać na działania prowadzone w ramach projektu, albo odwrotnie – na które może oddziaływać wdrażanie działań. Wpływ może być zarówno negatywny, jak i pozytywny. Interesariuszami mogą być osoby fizyczne, instytucje, firmy, organizacje.

Przykładowe grupy interesariuszy to:

- Właściciele gruntów, na których będą wdrażane działania projektu, lub gruntów sąsiadujących;
- Mieszkańcy miejscowości lub okolic, w których prowadzone będą działania;
- Instytucje zarządzające ochroną środowiska na danym terenie;
- Organizacje zajmujące się ochroną przyrody na danym terenie, np. innymi gatunkami zwierząt czy roślin.

Interesariuszami mogą być bardzo różne instytucje, wszystko zależy od tego, jakie działania są przewidziane w projekcie.

Interesariusze odgrywają w projekcie bardzo ważną rolę – mogą bezpośrednio wpływać na jego realizację. Dlatego też po ich zidentyfikowaniu należy zastanowić się, w jaki sposób zaangażować poszczególnych interesariuszy w realizację projektu, tak by wykorzystać ich potencjał, a uniknąć potencjalnie negatywnego wpływu na realizację projektu. W czasie przygotowywania projektu warto spotkać się z interesariuszami i przedyskutować, co można w projekcie zmienić. Takie ich zaangażowanie w planowanie projektu zapewnia, że w czasie realizacji projektu działania nie będą opóźniane przez konieczność dyskusji z interesariuszami.

Na tym etapie należy zdecydować w jaki sposób interesariusze będą uczestniczyć w projekcie – czy zostaną współbeneficjentami, czy będą zaproszeni do Komitetu Sterującego projektem, a może przeprowadzone zostaną konsultacje z ich udziałem już w czasie trwania projektu. Warto skierować także działania komunikacyjno-informacyjne do wybranych grup interesariuszy.

UWAGA:

Właściwe zidentyfikowanie interesariuszy i ich zaproszenie do udziału w przygotowaniu lub realizacji projektu, mające przełożenie na zaakceptowanie przez nich założeń projektowych, ma decydujące znaczenie dla ograniczenia liczby konfliktów w trakcie realizacji projektu.

5.6. Europejska wartość dodana

Bardzo wnikliwie analizowana przez oceniających wnioski jest europejska wartość dodana projektu. Jest to wartość projektu z punktu widzenia całej Unii Europejskiej. Analizowana jest we wniosku w kilku polach, co jest opisane dokładnie w Zasadach oceny wniosków oraz Wytycznych dla wnioskodawców (dokumenty te dostępne są w pakiecie aplikacyjnym LIFE). Warto zapoznać się ze znajdującymi się tam rozdziałami na temat europejskiej wartości dodanej, ponieważ w trakcie oceny wniosku za wypełnienie jej kryteriów przewidziane jest nawet 50 % punktów.

Europejska wartość dodana projektu obejmuje następujące zagadnienia (istnieją pewne różnice między obu Podprogramami LIFE):

- Zakres w jakim realizacja projektu przyczyni się do realizacji prawa wspólnotowego, a przede wszystkim Regulacji LIFE, dyrektyw unijnych, planów ochrony i planów zarządzania, które wynikają z prawa unijnego – we wniosku konieczne jest wskazanie konkretnych zapisów w tych

dokumentach. Ważne jest wskazanie nie tylko, cele których dokumentów będą wypełniane, ale też w jakim stopniu.

- Zakres, w jakim realizacja projektu przyczyni się do realizacji priorytetów tematycznych LIFE – we wniosku konieczne jest wskazanie konkretnego obszaru priorytetowego i powiązanego z nim tematu projektu (w Podprogramie na rzecz klimatu mówimy tu o obszarach polityk) z Wieloletniego planu prac LIFE (dostępne również w Wytycznych dla wnioskodawców) oraz uzasadnienie jego wyboru. Należy także wskazać w jakim stopniu projekt będzie się przyczyniał do jego wypełnienia.
- Synergia, wielozadaniowość i integracja – Należy wskazać w jakim stopniu projekt będzie przyczyniał się do powstania synergii z innymi celami polityk unijnych.
- Charakter międzynarodowy, patrz rozdział 5.7 niniejszego opracowania.
- Zielone zamówienia publiczne – od wszystkich projektów LIFE oczekuje się przeprowadzania „zielonych zamówień publicznych”, czyli kierowania się w wyborze usługodawców i dostawców nie tylko ceną, ale także wpływem usług i dostarczanych produktów na środowisko. We wniosku należy dokładnie opisać jakie procedury zostaną wdrożone.
- Powtarzalność i przenoszenie rozwiązań – LIFE stawia przede wszystkim na projekty, których wyniki będzie można wykorzystać w innych miejscach w Europie lub w innych obszarach (np. innych branżach). Warto więc podkreślać uniwersalność przeprowadzonych działań. Poza tym konieczne jest rozbudowanie działań, które zapewnią rozprzestrzenianie się powstałych rozwiązań. Działania te powinny wykraczać poza działania w zakresie komunikacji i rozpowszechniania.
- Wykorzystywanie wyników badań, szczególnie przeprowadzonych w ramach innych projektów zrealizowanych we wcześniejszych programach ramowych lub programie Horyzont2020.

5.7. Projekty międzynarodowe

W czasie oceny projektom przyznawane są punkty za charakter międzynarodowy, w tym kryterium projekt może zdobyć do 4 punktów. Projekt międzynarodowy to taki, który przyczynia się do rozwiązania problemu środowiskowego w więcej niż jednym kraju UE. Zwiększa to europejską wartość dodaną projektu. W ostatnich naborach programu LIFE zdecydowanie promowane są projekty międzynarodowe.

Dlatego warto zaprosić do projektu zagranicznych partnerów, którzy mogą część działań przeprowadzić w innym państwie europejskim. Każdy z partnerów (współbeneficjentów) powinien mieć jasno określoną rolę w projekcie i odpowiadać za swoją część budżetu i działań. Ważne jest, by partnerzy zagraniczni byli odpowiedzialni za część działań wdrożeniowych, a nie tylko za wymianę doświadczeń, czy rozpowszechnianie wiedzy o projekcie. Dodatkowe punkty nie są przyznawane za sam fakt posiadania zagranicznego partnera, liczy się stopień w jakim projekt przyczynia się do rozwiązania problemu środowiskowego w UE.

5.8. Ryzyka projektu

Kolejnym krokiem jest zastanowienie się z jakimi ryzykami wiąże się realizacja naszego projektu. Co może pójść nie tak? Jakie czynniki zewnętrzne mają na niego wpływ?

We wniosku będziemy musieli opisać jakie są ryzyka dla projektu, jakie jest prawdopodobieństwo ich wystąpienia, a także jakie kroki podjęliśmy, by zminimalizować ich wpływ na projekt.

Wskazanie konkretnych i przemyślanych ryzyk we wniosku projektu jest istotne, ponieważ w czasie realizacji projektu, jeśli rzeczywiście któreś z ryzyk spowoduje opóźnienie lub niemożliwość wykonania jakiegoś działania, łatwiej będzie zareagować na taką sytuację. Pomoże to również w uzasadnieniu zmian jakie wystąpiły w projekcie. Można się wtedy powołać na dane ryzyko i wskazać, że zrobione zostało wszystko by zapobiec jego wystąpieniu.

Należy jednocześnie pamiętać, że wymieniane ryzyka to takie wydarzenia, które mogą wystąpić w projekcie mimo starannego i prawidłowego jego wdrażania. Wymienianie jako ryzyka zaniedbań, które wynikają np. z nieprawidłowego zarządzania personelem, budżetem czy harmonogramem projektu jest niedopuszczalne.

Tabela 5. Przykładowe ryzyka, które mogą wystąpić w czasie realizacji projektu

Ryzyko	Opis	Sposób mitygacji
Ryzyko niesprzyjających warunków atmosferycznych	Przeprowadzenie wielu działań związanych z ochroną czynną może zależeć od pogody, np. opady deszczu lub śniegu mogą utrudnić koszenie czy usuwanie krzewów	Zaplanowanie w projekcie działań, które mogą zależeć od warunków atmosferycznych na środek lata, gdy ryzyko jest najmniejsze, przewidzenie buforu czasowego na działania, na które to ryzyko może mieć wpływ
Ryzyko związane z oporem ze strony interesariuszy	Interesariusze mogą utrudnić, a czasem nawet uniemożliwić wdrożenie niektórych działań	W czasie przygotowania projektu pozyskano listy poparcia od interesariuszy, zaplanowano w czasie trwania projektu przeprowadzenie konsultacji z interesariuszami w kluczowych etapach projektu

Ryzyko opóźnień wynikających z długotrwałości procesu pozyskiwania pozwoleń wymaganych obowiązującymi przepisami prawnymi.	Mimo, że beneficjent złoży wszystkie podania i wnioski o pozwolenia w terminie, może się zdarzyć że proces wydawania pozwoleń się przedłuży nie z winy beneficjenta.	W czasie planowania projektu przewidziano bufor czasowy na pozyskanie pozwoleń, pozyskanie pozwoleń rozpocznie się niezwłocznie po rozpoczęciu projektu.
--	--	--

5.9. Najczęściej popełniane błędy

- Brak konkretnego celu środowiskowego – często cel środowiskowy jest określany bardzo ogólnie, brak w nim konkretnych liczb lub też określany jest na bardzo lokalnym poziomie;
- Cel środowiskowy określony na poziomie bardzo lokalnym – projekty LIFE muszą przyczyniać się do rozwiązania problemów znaczących dla całej UE, jeśli są określone bardzo lokalnie i nie występują nigdzie indziej w UE, powinny być finansowane z innych źródeł;
- Brak efektów lub efekty na bardzo niskim poziomie;
- Brak logicznego powiązania pomiędzy problemem środowiskowym, celami projektu a zaplanowanymi działaniami;
- Niska europejska wartość dodana – patrz rozdział 5.6 niniejszego opracowania;
- Niepełne wpisywanie się w tematy projektów LIFE – projekt powinien wpisywać się w pełnym zakresie w temat projektu, a nie wypełniać go tylko częściowo (w Podprogramie działań na rzecz klimatu zamiast terminu „tematy projektów” stosowany jest termin „szczegółowe cele obszarów priorytetowych” – są one wymienionych w art. 14, 15 i 16 Rozporządzenia LIFE lub „obszary polityk” – tak nazywane są w Wytycznych dla wnioskodawców) – nie jest to wymóg formalny, jednak powoduje zmniejszenie szans projektu poprzez obniżenie punktacji;
- Opis celu środowiskowego nie zawierający odniesień do doświadczeń innych projektów, organizacji i instytucji zajmujących się danym problemem – brak takich odniesień spowoduje obniżenie punktacji;
- Brak rozpoznania interesariuszy i grup docelowych projektu lub brak działań skierowanych do nich;
- Uwzględnianie w projekcie działań, które nie przyczyniają się do realizacji celów projektu;
- Brak w zaplanowanych działaniach obowiązkowych działań – np. monitoringu rezultatów projektu oraz zarządzania projektem.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	 DYEMOND SOLAR – Innowacyjna technologia niskokosztowej produkcji wydajnych energetycznie ogniw słonecznych uczulanych barwnikiem ang. <i>DYEMOND SOLAR - DYEMOND SOLAR – Innovative Technology for Low Cost Production of Energy Efficient Dye-Sensitized Solar Cells</i>
Numer:	LIFE09 ENV/SE/000355
Kraj realizacji:	Szwecja
Czas trwania:	09.2010 – 03.2015
Budżet projektu:	3 522 312,00 €
Beneficjent koordynujący:	NLAB Solar AB
Współbeneficjenci:	Brak
Cel projektu:	Celem projektu jest przedstawienie efektywnej pod względem kosztowym technologii produkcji ogniw słonecznych uczulanych barwnikiem.
Opis działań:	W czasie trwania projektu stworzona została prototypowa linia produkcyjna, która była wykorzystywana do produkcji ogniw słonecznych uczulanych barwnikiem. Przeprowadzono na niej testy w celu określenia wydajności i jej obsługi. W czasie wizyt studyjnych udostępniono ją także osobom, które mogą wykorzystywać tę technologię w pracy zawodowej. Przygotowane zostały także filmy oraz broszury na temat tej technologii, które umożliwiają dalsze rozpowszechnianie wyników projektu.
Strona internetowa:	http://www.dyemonsolar.com/
Projekt nagrodzony przez KE w 2015 roku nagrodą „Best” LIFE Environment/Information projects!	

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	LIFE COGENERATION.PL Instalacja demonstracyjna do wysokowydajnej produkcji energii elektrycznej i ciepłej w kogeneracji na bazie zgazowania innowacyjnego paliwa formowanego z odpadów komunalnych i osadów ściekowych. <i>ang. LIFE COGENERATION PL - Demo installation for electricity/heat COGENERATION with gasification of fuel based on municipal waste and sewage sludge</i>
Numer:	LIFE12 ENV/PL/000013
Kraj realizacji:	Polska
Czas trwania:	07.2013 – 06.2017
Budżet projektu:	3 826 043,00 €
Beneficjent koordynujący:	Investeko S.A.
Współbeneficjenci:	Taktyk Sp. z o.o.,
Cel projektu:	Celem projektu jest zaplanowanie i zbudowanie prototypowej instalacji do zagospodarowania frakcji nadsitowej odpadów komunalnych i osadów ściekowych z wykorzystaniem procesu kogeneracji.
Opis działań:	W ramach projektu zaprojektowano i zbudowano prototyp instalacji, której celem jest zagospodarowanie odpadów komunalnych, ich gazyfikacja oraz pozyskiwanie energii elektrycznej w tym procesie. Instalacja została przetestowana i dopracowana tak, by jak najdokładniej wypełniać założenia projektu. Nowa technologia została szczegółowo omówiona i dyskutowana na konferencjach i targach branżowych, a także w całości prezentowana w ramach kolejnych działań projektu, tak by inne podmioty mogły się z nią zapoznać. Ponadto zaplanowano działania mające na celu zwiększenie społecznego poparcia dla tej technologii, w tym produkcję filmu o projekcie.
Strona internetowa:	http://lifecogeneration.pl/

6. Budżet projektu

6.1. Podstawowe zasady tworzenia budżetu projektu;

W czasie tworzenia budżetu projektu należy zawsze wychodzić od poziomu działań. Najważniejsze jest przyjrzenie się poszczególnym działaniom i określenie jakie koszty muszą zostać poniesione, by zadanie to mogło zostać zrealizowane. Koszty powinny być na tyle dokładnie opisane, by możliwe było ich przypisanie do konkretnych kategorii kosztów, a także by osoba oceniająca projekt mogła zobaczyć jak zostały one skalkulowane. Nie wystarczy więc napisać, że na podróż potrzeba jest kwota 1 000 euro, ale, że konieczne jest 10 podróży na trasie Kraków –Warszawa, z których każda obejmuje 3 dni, dla dwóch osób, więc każda kosztować będzie 100 euro.

Budżet LIFE przygotowywany jest w euro, tak samo potem rozliczany jest projekt.

6.2. Montaż finansowy projektu

Dofinansowanie, które można otrzymać na projekt LIFE wynosi do 55% całkowitych kosztów kwalifikowalnych projektu. Pozostałe 45% kosztów musi zostać pokryte z innych źródeł, w tym z wkładu własnego, który jest obowiązkowy. W przypadku projektów z obszaru priorytetowego Przyroda i różnorodność biologiczna, których celem ochrony jest gatunek lub siedlisko z listy priorytetowej, możliwe jest zwiększenie poziomu finansowania przez Komisję Europejską do 60%, a w niektórych przypadkach do 75%. Te wyższe poziomy dofinansowania w obszarze Przyroda i różnorodność biologiczna możliwe są pod warunkiem, że odpowiednio min. 25% i min. 50% kosztów zostanie przeznaczony na konkretne działania ochronne.

Możliwe źródła finansowania:

- Do 40% współfinansowania ze strony Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (w zależności od obszaru priorytetowego oraz charakteru beneficjenta koordynującego projekt);
- Inne instytucje – o dowolnym statusie prawnym – firmy, fundacje;
- Wkład własny beneficjenta i współbeneficjentów.

Współfinansowanie NFOŚiGW oraz innych instytucji musi zostać potwierdzone przynajmniej wstępną deklaracją na etapie składania pełnego wniosku o dofinansowanie (tzw. formularz A6).

6.3. Przepływy finansowe projektu

W czasie planowania projektu warto jest zwrócić uwagę na to, jak wyglądają przepływy finansowane w okresie realizacji projektu.

Komisja Europejska udziela dofinansowania w transzach według następującego schematu:

- Pierwsza transza od razu po podpisaniu umowy na dofinansowanie w wysokości 30% dofinansowania KE. Wypłata tej transzy może być warunkowana przedstawieniem gwarancji bankowej;
- Druga transza w wysokości 40% lub 20% po wydaniu i rozliczeniu min. 150% poprzedniej transzy;
- Trzecia transza (płatność końcowa) – ostatnia maksymalnie 30% po zakończeniu realizacji projektu oraz jego rozliczeniu.

Możliwe są niewielkie odstępstwa od tych zasad w uzasadnionych przypadkach, co szczegółowo opisane jest we Wzorze umowy dofinansowania w pakiecie aplikacyjnym LIFE.

Z kolei Współfinansowanie z NFOŚiGW wypłacane jest jako refundacja kosztów poniesionych w kwartalnych okresach rozliczeniowych.

6.4. Wkład własny

Wkład własny beneficjenta koordynującego oraz współbeneficjentów musi być wkładem finansowym. Nie ma możliwości wniesienia wkładu własnego rzeczowego ani w postaci pracy wolontariuszy.

Niedopuszczalne jest, by którykolwiek z partnerów nie wnosił żadnego wkładu własnego.

W przypadku beneficjentów, którzy są instytucjami publicznymi konieczne jest zapewnienie, by ich wkład własny stanowił min. 102% przewidywanych w projekcie kosztów pracowników, którzy są stałymi pracownikami danego beneficjenta lub współbeneficjenta. Definicję instytucji publicznej zawiera Deklaracja instytucji publicznej, dostępna w pakiecie aplikacyjnym, definicja ta odbiega od potocznego krajowego rozumienia pojęcia instytucji publicznej. Definicję pracownika stałego znaleźć można w Wytycznych dla wnioskodawców.

6.5. Koszty kwalifikowalne w LIFE

W ramach projektu możliwe jest finansowanie wyłącznie kosztów kwalifikowalnych. Koszty kwalifikowalne to koszty, przewidziane w budżecie, niezbędne do realizacji działań, poniesione w czasie trwania projektu.

Niekwalifikowalne koszty są wymienione we Wzorze umowy o dofinansowanie w pakiecie aplikacyjnym LIFE, obejmują m.in. straty związane z wymianą walut, kary, długi, pracę wolontariuszy oraz podatek VAT o ile beneficjent może ten VAT odzyskiwać. Lista kosztów niekwalifikowanych jest listą otwartą, co oznacza, że w czasie realizacji projektu Komisja Europejska może uznać inne koszty za niekwalifikowalne.

Jedynie część kosztów inwestycji (do 25 % rzeczywistego kosztu wytworzenia) oraz zakupu sprzętu (do 50% kosztu zakupu) jest kosztem kwalifikowanym. Jedynie w obszarze Przyroda i różnorodność biologiczna koszty te mogą być w 100% kosztem kwalifikowanym, w przypadku gdy beneficjentem jest instytucja publiczna lub organizacja pozarządowa.

Podobnie w przypadku sprzętów zakupionych na potrzeby projektu kwalifikowalne są tylko koszty amortyzacji tych sprzętów w czasie trwania projektu do max. 50% kosztu jego zakupu. 100% kosztu zakupu może zostać pokryte wyłącznie w przypadku projektów z obszaru priorytetowego Przyroda i różnorodność biologiczna, w przypadku gdy beneficjentem jest instytucja publiczna lub organizacja pozarządowa.

W projektach o charakterze innowacyjnym możliwe jest także przewidzenie produkcji prototypu. **Prototyp** to nowe urządzenie lub element infrastruktury, np. linia produkcyjna, specjalnie stworzone na potrzeby realizacji projektu, które do tej pory nie było komercyjnie wytwarzane oraz/lub nie jest dostępny jako produkt seryjny, a którego działanie zostanie przetestowane w ramach naszego projektu. W przypadku prototypów kwalifikowalne jest 100% kosztów zakupu materiałów, elementów sprzętów niezbędnych do ich produkcji oraz sam proces ich produkcji (np. koszty usług zewnętrznych niezbędnych w czasie jego konstrukcji).

6.6. Koszty bezpośrednie i pośrednie

Koszty projektu można podzielić na koszty bezpośrednie oraz pośrednie. Koszty bezpośrednie są wszystkimi kosztami związanymi z realizacją działań, które są przewidziane w budżecie. Koszty bezpośrednie przyczyniają się do realizacji działań.

Koszty pośrednie tzw. overheads, to koszty ponoszone przy okazji realizacji projektu, ale niedające się łatwo do niego przypisać, np. koszty utrzymania biura, szczególnie jeśli biuro wykorzystywane jest także poza projektem, koszty nieprzewidzianych wcześniej podróży, koszty materiałów biurowych etc.

Koszty pośrednie w LIFE wynoszą do 7% całkowitych kosztów kwalifikowanych działań (z wyłączeniem kosztów zakupu gruntów) i muszą być uzasadnione. Zbyt wysoka kwota kosztów pośrednich skutkować może obniżeniem ich kwoty i utratą punktacji za efektywność kosztową w trakcie oceny projektu. Są to koszty, które nie muszą być rozliczane w ramach raportów.

6.7. Kategorie kosztów w LIFE

Każdy pojedynczy koszt musi zostać przypisany do jednej z kategorii kosztów. W LIFE koszty przyporządkowuje się do następujących kategorii:

- **Bezpośrednie koszty osobowe** – długoterminowi pracownicy projektu zatrudniani na podstawie umów zlecenia lub umów o pracę;
- **Koszty podróży i utrzymania** – wszystkie koszty podróży pracowników projektu;
- **Koszty wsparcia zewnętrznego** – wszystkie usługi wykonywane przez firmy lub na podstawie umów cywilnoprawnych – ta kategoria kosztów nie może stanowić więcej niż 35% całkowitego budżetu projektu (przekroczenie tej wartości wymaga solidnego uzasadnienia);
- **Koszty infrastruktury** – koszty infrastruktury budowanej w ramach projektu, więcej w rozdziale 6.5 niniejszego opracowania;

- **Koszty sprzętu** – koszty sprzętów zakupionych w czasie projektu, niezbędnych do realizacji, więcej w rozdziale 6.5 niniejszego opracowania;
- **Koszty prototypu** – infrastruktura oraz/lub sprzęt stworzony po raz pierwszy na potrzeby projektu, który nie był przedtem komercjalizowany oraz/lub nie jest dostępny w produkcji seryjnej, więcej w rozdziale 6.5 niniejszego opracowania;
- **Koszty zakupu gruntu** – szczegółowe warunki niezbędne do spełnienia dla tej kategorii, podobnie jak i dla dwóch kolejnych, omówione są w Wytycznych dla wnioskodawców;
- **Koszty długoterminowej dzierżawy gruntu** – jak wyżej;
- **Koszty jednorazowych opłat kompensacyjnych** – jak wyżej;
- **Koszty materiałów zużywalnych** – zakup, produkcja lub naprawa wszystkich sprzętów i produktów, które nie są wpisywane do wykazu środków trwałych;
- **Pozostałe koszty** – wszystkie koszty nie mieszczące się w poprzednich kategoriach – np. tłumaczenia, materiały upowszechniające projekt, audyt projektu, koszty gwarancji bankowej, opłaty konferencyjne;
- **Koszty pośrednie (overheads)** – omówiono je w rozdziale 6.6. niniejszego opracowania.

Dokładny opis kategorii kosztów znajduje się w Wytycznych dla beneficjentów w pakiecie aplikacyjnym LIFE.

6.8. Wymagania dotyczące kondycji finansowej beneficjenta koordynującego

W przypadku, gdy beneficjentem koordynującym jest instytucja publiczna, w trakcie oceny wniosku nie jest weryfikowana jej kondycja finansowa. Jeśli jednak beneficjentem jest organizacja pozarządowa lub firma prywatna, zostanie ona poddana analizie finansowej.

Kondycja finansowa beneficjenta koordynującego jest oceniana na podstawie dostarczonych jako załączniki sprawozdania finansowego z ostatniego roku rozliczeniowego oraz Uproszczonego oświadczenia finansowego. Jeśli wkład Komisji Europejskiej w budżet projektu przekracza 750.000 euro, konieczne jest także dostarczenie Raportu niezależnego biegłego rewidenta.

Konkretne wymagania wymienione są w Zasadach oceny wniosków LIFE w pakiecie aplikacyjnym.

6.9. Najczęściej popełniane błędy w montażu finansowym projektu

- Zbyt ogólne opisanie budżetu i sposobu jego kalkulacji lub stosowanie ryczałów;
- Nieprzestrzeganie reguły 35% kosztów na wsparcie zewnętrzne lub brak dokładnego uzasadnienia przekroczenia progu 35%;
- Wygórowane stawki na wybrane koszty jednostkowe;

- Brak powiązania pomiędzy opisami działań projektu, a pozycjami w budżecie;
- Istnienie działań lub poddziałań, które nie przyczyniają się do realizacji celów projektu;
- Nieprawidłowe przyporządkowanie poszczególnych kosztów do kategorii kosztów LIFE;
- Brak stosowania reguły 102% - patrz podrozdział 6.4 niniejszego opracowania (formularz eProposal nie pozwoli na walidację wniosku, w którym nie jest ona zastosowana);
- Pominięcie w planowaniu budżetu którejś z kategorii kosztów, np. nieprzewidzenie kosztów podróży dla pracowników, co skutkuje w czasie realizacji projektu brakiem funduszy na ten cel;
- Zaliczanie w koszty prototypu kosztów, które powinny być wymienione we wsparciu zewnętrznym lub sprzęcie. W koszty prototypu można zaliczać tylko te koszty, które spełniają definicję prototypu;
- Zaliczanie w kategorię wsparcie zewnętrzne kosztów, które powinny być wymienione w kategorii infrastruktura – wszystkie koszty dotyczące infrastruktury, w tym jej konstrukcja oraz remonty powinny być wymienione jako koszty infrastruktury.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	 <p>Falco cherrug B-H-R-S – Ochrona raroga w północno-wschodniej Bułgarii, na Węgrzech, w Rumunii oraz Słowacji ang. <i>Falco cherrug B-H-R-S - Conservation of Falco cherrug in Northeast Bulgaria, Hungary, Romania and Slovakia</i></p>
Numer:	LIFE09 NAT/HU/000384
Kraj realizacji:	Bułgaria, Węgry, Słowacja, Rumunia
Czas trwania:	10.2010 – 12.2014
Budżet projektu:	4 032 828,00 €
Beneficjent koordynujący:	Park Narodowy Bükk
Współbeneficjenci:	<p>Węgry: Park Narodowy Kiskunság; Park Narodowy Körö-Maros; MME (ngo); Közalapítvány (ngo); Pro Vértes (firma); MAVÍR (firma); ELMŰ-ÉMÁSZ (ngo); DÉMÁSZ Hálózati Elosztó (firma)</p> <p>Bułgaria: Bułgarskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (ngo)</p> <p>Rumunia: Stowarzyszenie MILVUS Group (ngo); Rumuńskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (ngo)</p> <p>Słowacja: Ochrona Szponiastych w Słowacji (ngo); Západoslovenská energetika (firma)</p>
Cel projektu:	Celem projektu jest ustabilizowanie oraz dalsze wzmacnianie głównej populacji raroga w Europie, poprzez wdrożenie dobrych praktyk uzyskanych w czasie wcześniejszego projektu LIFE w Bułgarii i Rumunii.
Opis działań:	<p>W trakcie realizacji projektu chroniono istniejące miejsca gniazdowania raroga i zainstalowano budki lęgowe w potencjalnych jego siedliskach. Przeprowadzono monitoring siedlisk zajmowanych przez raroga, by dokładniej określić jego wymagania, a następnie móc wprowadzić odpowiednie pakiety programu rolnośrodowiskowego, wspierające populację susłów, będących głównym pokarmem rarogów. Poza tym w projekcie przewidziano działania mające na celu obniżenie śmiertelności rarogów w wyniku zderzeń z napowietrznymi liniami energetycznymi oraz porażenia prądem. Ponadto rarogi wyposażono w nadajniki, które pomagają określić wpływ elektrowni wiatrowych na rarogi oraz poznać ich miejsca migracji i zimowania. Przeprowadzono także szereg działań ukierunkowanych na komunikację z interesariuszami – m.in. rolnikami i myśliwymi, by zwiększyć świadomość społeczną na temat ochrony raroga.</p>
Strona internetowa:	http://sakerlife2.mme.hu/en/content/project-description
Projekt nagrodzony przez KE w 2015 roku nagrodą „Best” LIFE Nature/Information projects!	

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	Proekologiczna instalacja pilotażowa do produkcji emulsji asfaltowych modyfikowanych nanostrukturami z polimerów odpadowych ang. <i>LIFE EMU-NEW - Proecological pilot installation for fabrication of asphalt emulsions modified by nanostructural waste polymers</i>
Numer:	LIFE14 ENV/PL/000370
Kraj realizacji:	Polska
Czas trwania:	08.2015 – 07.2019
Budżet projektu:	4 445 095,00 €
Beneficjent koordynujący:	Flukar Sp. z o.o.
Współbeneficjenci:	TAKTYK Sp. z o.o.
Cel projektu:	Celem projektu jest opracowanie technologii pozwalającej na wykorzystanie odpadowych tworzyw polimerowych do produkcji emulsji asfaltowych do wykorzystania w drogownictwie.
Opis działań:	W ramach projektu opracowana i przetestowana zostanie metoda wytwarzania emulsji asfaltowych z odpadów tworzyw sztucznych. Pozwoli ona na recykling odpadów polimerowych, które często nie są poddawane recyklingowi. Powstanie prototypowa instalacja do produkcji emulsji asfaltowych. Technologia oraz wyniki testów przeprowadzonych na instalacji pilotażowej, zostaną zebrane i zaprezentowane szerokiej publiczności – w czasie konferencji, wizyt studyjnych oraz poprzez publikacje.
Strona internetowa:	http://www.emunew.pl/pl/strona-glowna/

7. Harmonogram realizacji projektu

7.1. Podstawowe zasady tworzenia harmonogramu projektu;

Warto uświadomić sobie, że wszystkie koszty muszą być poniesione w czasie trwania projektu, więc jeśli nie zdążymy z jakimś działaniem, jego koszt może nie zostać zakwalifikowany do projektu.

W przypadku LIFE nie ma ograniczeń co do długości trwania projektu. Projekt powinien być zaplanowany tak, by czas jego trwania zapewniał osiągnięcie założonych celów. Zwykle jest to od 3 do 5 lat.

Tak samo na koniec projektu należy zarezerwować dodatkowy czas na zamknięcie wszystkich tematów, przygotowanie Plan After LIFE, przygotowanie Planu replikacji i przenoszenia (dla projektów innowacyjnych), przeprowadzenie audytu projektu, przygotowanie publikacji raportu dla laików.

7.2. Terminy realizacji poszczególnych działań;

W przypadku każdego działania projektu należy wskazać, w których kwartałach poszczególnych lat realizacji projektu będzie ono realizowane, a w których nie. Pomaga to oceniającym określić na ile realistycznie są rozplanowane działania i ich koszty.

Jeśli nie mamy doświadczenia w jakimś rodzaju działań, najlepiej jest skonsultować je z kimś, kto takie doświadczenie posiada. Często okazuje się, że niektóre z działań wymagają różnego rodzaju pozwoleń, rozeznania w terenie, a to także pochłania czas.

Przy określaniu harmonogramu poszczególnych działań także warto wziąć pod uwagę pewne opóźnienia czy inne utrudnienia, które mogą nastąpić i od razu przewidzieć jakiś bufor czasowy na realizację każdego z nich.

Przedłużanie czasu realizacji projektu już w okresie jego trwania jest teoretycznie możliwe, jednak wymaga dodatkowej pracy i uzasadnienia. Nigdy też nie ma gwarancji, że takie przedłużenie zostanie zaakceptowane.

Warto także wygenerować harmonogram wszystkich działań w jednym zestawieniu i sprawdzić, czy na któryś z kwartałów projektu nie przewidujemy zbyt wielu działań do realizacji na raz.

Action timetable

Year	I	II	III	IV
2018			☐	☐
2019	☐	☐	☐	☐
2020	☐	☐	☐	☐
2021	☐	☐		

[Check all](#)

Ryc.10. Tabela w ePropozalu służąca do wypełniania harmonogramu realizacji każdego z działań projektu.

7.3. Najczęściej popełniane błędy

- Brak przewidzenia czasu na zakończenie projektu – audyt projektu, przygotowanie Planu After-LIFE itp.;
- Brak przewidzenia buforów czasowych w poszczególnych działaniach;
- Zaplanowanie w harmonogramie w niektórych kwartałach realizacji zbyt dużej liczby działań na raz.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	LIFE-F4F (Food for Feed) – Innowacyjny proces przekształcania odpadów żywieniowych z hoteli w karmę dla zwierząt ang. <i>LIFE-F4F (Food for Feed) - Food for Feed: An Innovative Process for Transforming Hotels' Food Wastes into Animal Feed</i>
Numer:	LIFE15 ENV/GR/000257
Kraj realizacji:	Niemcy, Grecja
Czas trwania:	09.2016 – 02. 2020
Budżet projektu:	2 580 619,00 €
Beneficjent koordynujący:	Eniaios Syndesmos Diaheirishs Aporrimatou Kritis (Stowarzyszenie Odpadów Stałych, Kreta, władze lokalne)
Współbeneficjenci:	Uniwersytet Harokopio (Grecja), Grecki Instytut Technologii i Edukacji na Krecie (Grecja), Wolny Uniwersytet Berliński (Niemcy), Uniwersytet Ateński (Grecja)
Cel projektu:	Celem projektu jest stworzenie pilotażowej linii technologicznej do produkcji przekształcania odpadów żywności z hoteli w karmę dla zwierząt.
Opis działań:	W trakcie realizacji projektu przeprowadzono proces planowania, projektowania i stworzenia linii technologicznej do produkcji karmy dla zwierząt domowych z resztek pokarmów powstających w hotelach. Linia produkcyjna jest zasilana energią z paneli słonecznych. Produkcja karmy dla zwierząt z odpadów wpisuje się w koncept gospodarki o obiegu zamkniętym. Linia technologiczna będzie wykorzystywana pilotażowo w czasie projektu, by docelowo doprowadzić do stworzenia linii komercyjnej. W ramach rozpowszechniania rezultatów projektu konstrukcja linii zostanie dokładnie opisana i opublikowana w formie podręcznika.
Strona internetowa:	https://life-f4f.gr/en/

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	LIFE Climate CAKE PL - System dostarczania i wymiany informacji w celu strategicznego wspierania wdrażania polityki klimatyczno-energetycznej <i>ang. LIFE Climate CAKE PL - System of providing and disseminating information in order to support the strategic implementation of climate policy</i>
Numer:	LIFE16 GIC/PL/000031
Kraj realizacji:	Polska
Czas trwania:	09.2017 – 11.2020
Budżet projektu:	2 372 948,00 €
Beneficjent koordynujący:	Instytut Ochrony Środowiska – Państwowy Instytut Badawczy
Współbeneficjenci:	Brak
Cel projektu:	Celem projektu jest utworzenie Centrum Analiz Klimatyczno-Energetycznych (CAKE), działającego w ramach Instytutu Ochrony Środowiska, którego zadaniem będzie badanie wzajemnych wpływów gospodarki oraz analiza polityki klimatycznej.
Opis działań:	W ramach projektu powstanie w Instytucie Ochrony Środowiska oddzielna jednostka zwana CAKE-Centrum Analiz Klimatyczno-Energetycznych. Celem tej jednostki będzie przygotowywanie analiz związanych z wpływem polityki klimatyczno-energetycznej na różne sektory gospodarki. Analizy te zapewnią najlepsze zarządzanie tymi sektorami gospodarki w zgodzie z polityką klimatyczno-energetyczną UE. Wyniki analiz zostaną opublikowane i udostępnione odpowiednim władzom, prywatnym przedsiębiorstwom, a także szerokiemu społeczeństwu. Przewidziano także szkolenia i konferencje skierowane do wszystkich interesariuszy.
Strona internetowa:	http://ios.edu.pl/projekt/life-climate-cake-pl/

8. Przygotowanie do realizacji projektu

Projekty LIFE są stosunkowo trudne do planowania ze względu na ich zakres. Zwykle są to projekty o dużym budżecie, ambitne i trwające długo. Często trudno jest przewidzieć co może się wydarzyć na rynku czy też w środowisku w czasie całego okresu trwania projektu.

Konieczne jest więc dokładne przemyślenie poszczególnych działań i ich przedyskutowanie z interesariuszami. Warto pozyskać od interesariuszy listy poparcia.

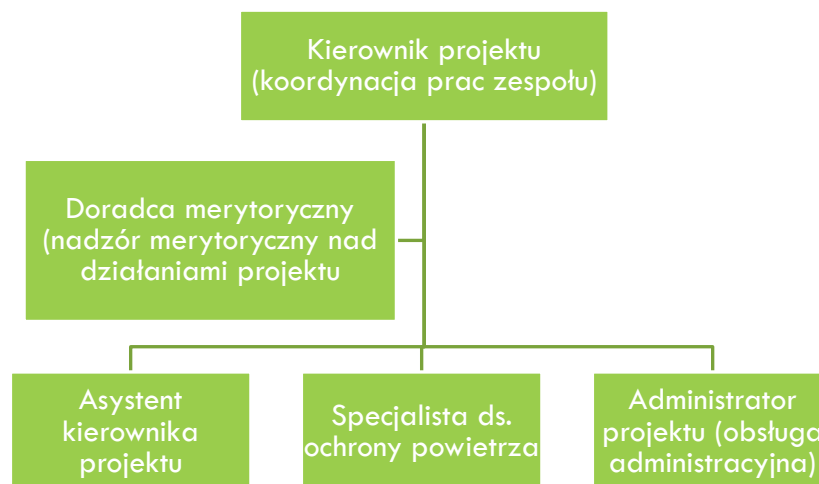
8.1. Zarządzanie projektem

W działaniach z zakresu zarządzania projektem należy opisać także strukturę zespołu wdrażającego projekt. Na etapie składania wniosku nie trzeba wskazywać konkretnych osób, a tylko stanowiska i obowiązki poszczególnych pracowników.

Zaleca się, by każdy projekt miał koordynatora projektu zatrudnionego na pełen etat, którego odpowiedzialnością będzie koordynacja poszczególnych działań i partnerów. Poza tym różne projekty wymagają zaangażowania różnych innych osób, w zależności od zaplanowanych w nich działań.

W działaniach zarządzania projektem należy opisać krótko obowiązki poszczególnych pracowników oraz określić strukturę zarządzania projektem. Należy także załączyć schemat struktury zarządzania projektem.

Komisja Europejska wymaga przedstawienia struktury organizacyjnej zespołu projektowego na schemacie, który pokaże jakie osoby chcemy zatrudnić do realizacji projektu i jakie będą pomiędzy nimi zależności.

Ryc. 11. Przykładowy schemat organizacyjny zespołu projektu LIFE.

W czasie realizacji projektu bardzo ważny jest **monitoring realizacji projektu**. Ważne jest sprawdzanie, czy projekt jest realizowany zgodnie z harmonogramem, zgodnie z budżetem oraz czy osiągnęte są jego kamienie milowe.

Jeśli którykolwiek z tych elementów zarządzania nie działa prawidłowo konieczne jest podjęcie działań naprawczych.

Warto zastanowić się nad stworzeniem w ramach projektu Komitetu Sterującego Projektu, ciała złożonego z reprezentantów interesariuszy projektu, beneficjentów oraz ekspertów w dziedzinie objętej projektem. Regularnie spotykający się Komitet Sterujący może pomóc rozwiązać pojawiające się problemy i doradzić jak uniknąć ich w przyszłości. Komitet pełni więc funkcje doradcze, ale nie zarządza projektem.

W celu monitoringu realizacji projektu wyznaczane są kamienie milowe projektu. **Kamienie milowe** to ważne punkty kontrolne, które stanowią zakończenie jakiegoś etapu, niezbędnego do dalszej realizacji projektu. Mogą to być: zatrudnienie zespołu pracowników, zakończenie etapu szkoleń edukatorów, pozyskanie pozwoleń na budowę, zakończenie budowy elementu infrastruktury. Wyznaczenie kamieni milowych ułatwia monitorowanie terminowej realizacji projektu.

8.2. Efekty projektu i ich monitoring

Efekty projektu należy opisać w odpowiednim miejscu streszczenia projektu. Powinny one tam zostać opisane dokładnie i ilościowo, tak by było jasne co osiągniemy po zakończeniu projektu. Oprócz tego jednym z załączników jest Tabela indyktorów projektu, podsumowująca wskaźniki projektu.

Poza tym w poszczególnych działaniach trzeba przypisać produkty dostarczalne (jeśli takie w danym zadaniu występują).

Produkty dostarczalne projektu to wszystkie jego produkty, które zostaną wyprodukowane i będzie je można przesłać wraz z raportami do Komisji Europejskiej. Mogą to być: gadzety promocyjne, raporty z monitoringu projektu, publikacje powstałe w ramach projektu.

Nie jest konieczne dodawanie produktów dostarczalnych do każdego działania – w niektórych może ich po prostu nie być. W całym projekcie – w zależności od jego charakteru powinno być od kilku do kilkunastu produktów dostarczalnych.

Każdy z założonych efektów projektu musi być monitorowany, tak by zapewnić dokumentację jego osiągnięcia. W kategorii działań **Monitorowanie i ocena wpływu działań w ramach projektu** wyznacza się w tym celu działania, dopasowane do rezultatów wyznaczonych w danym projekcie. Jeśli rezultatem jest utrzymanie populacji gatunku na określonym poziomie – konieczne jest działanie monitorujące liczebność populacji. Jeśli rezultatem jest zmniejszenie zużycia energii elektrycznej w jakimś procesie, konieczne jest monitorowanie tego zużycia energii. Poza tym w tej grupie działań konieczne jest dodanie obowiązkowego działania: Ocena społeczno-gospodarczego wpływu działań projektu na lokalną gospodarkę i społeczność, a także na usługi ekosystemu.

8.3. Trwałość projektu

Każdy beneficjent wdrażający projekt LIFE jest odpowiedzialny za utrzymanie jego rezultatów po zakończeniu projektu. Jednym z obowiązkowych działań projektu jest przygotowanie dokumentu Plan After LIFE. Jest to plan działań po zakończeniu

projektu dla utrzymania jego rezultatów. Plan przygotowany jest przez beneficjentów projektu. Plan wskazuje konkretne działania wraz z terminami ich realizacji, przewidywanymi kosztami i informacją który z beneficjentów jest odpowiedzialny za poszczególne działania. Plan After LIFE jest przygotowywany na koniec projektu i jest wysyłany do Komisji Europejskiej z raportem końcowym projektu. Plan After LIFE może być przygotowany na różny okres, adekwatny do problemu środowiskowego i jego specyfiki, jednak powinien obejmować co najmniej 5 lat. W przypadku projektów innowacyjnych przygotowuje się także Plan replikacji i przenoszenia oraz biznes plan (w przypadku projektów komercyjnych).

Samo zaplanowanie przygotowania Planu After LIFE w czasie projektu nie jest jednak wystarczające. Już na etapie wnioskowania o dofinansowanie w odpowiednich polach wniosku należy wskazać, które działania będą musiały być kontynuowane po zakończeniu projektu, w jaki sposób będzie to robione oraz kto będzie za to odpowiadał. Należy także wskazać, jak będą finansowane wskazane działania. Wskazane we wniosku zadania będą rozwinięte w Planie After LIFE.

Wszystkie dzierżawy ziemi zaplanowane w ramach projektu powinny być dzierżawami długookresowymi, czyli obejmować co najmniej 20 lat.

8.4. Współpraca z Komisją Europejską i rola Monitora projektu;

Przez cały czas trwania projektu wyznaczony jest w obrębie Komisji Europejskiej pracownik, tzw. Desk Officer oraz Monitor projektu – osoba odpowiedzialna za kontrolę projektu w czasie jego trwania.

Do Komisji Europejskiej przekazywane są regularnie raporty projektu, zgodnie z harmonogramem wskazanym we wniosku o dofinansowanie. Raporty projektu przygotowywane są w języku angielskim. W czasie trwania projektu Komisja Europejska może prosić o przesłanie odpowiedzi na pytania i nie musi być to powiązane z raportem projektu.

Z kolei Monitor projektu przede wszystkim pomaga w zarządzaniu projektem i przeprowadza regularne kontrole zarówno dokumentów, jak i miejsc realizacji projektu.

Za kontakty z Komisją Europejską odpowiedzialny jest beneficjent koordynujący.

8.5. Kontrole

W czasie trwania projektu oraz po jego zakończeniu mogą być przeprowadzane kontrole projektu. Kontrole obejmują zwykle zarówno dokumenty projektu, jak i wizytę w miejscu realizacji projektu. Wszystkie dokumenty dotyczące projektu beneficjenci mają obowiązek przechowywać przez pięć lat od daty ostatecznego rozliczenia projektu. Jedynie w przypadku projektów, w których wkład Komisji Europejskiej nie przekracza 60.000 euro, okres ten skrócony jest do trzech lat.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	LIFE KAMPINOS WETLANDS PL - Ochrona i renaturyzacja mokradel obszaru Natura 2000 Puszcza Kampinowska ang. <i>LIFE KAMPINOS WETLANDS PL – Wetlands conservation and restoration in “Puszcza Kampinowska” Natura 2000 site</i>
Numer:	LIFE12 NAT/PL/000084
Kraj realizacji:	Polska
Czas trwania:	07.2013 – 03.2018
Budżet projektu:	4 314 193,00 €
Beneficjent koordynujący:	Kampinoski Park Narodowy
Współbeneficjenci:	Instytut Technologiczno-Przyrodniczy Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego REC Polska – Regionalne Centrum Ekologiczne
Cel projektu:	Celem projektu jest zapewnienie prawidłowej ochrony siedlisk mokradłowych w Puszczy Kampinowskiej poprzez poprawę uwilgotnienia fragmentów tych siedlisk, zatrzymanie sukcesji siedlisk otwartych oraz ograniczenie konfliktów między ochroną przyrody a społecznościami lokalnymi.
Opis działań:	W ramach projektu zaplanowano przede wszystkim przywrócenie prawidłowych stosunków wodnych w wybranych fragmentach siedlisk mokradłowych w obszarze Natura 2000 Puszcza Kampinowska. W tym celu spowolniony zostanie odpływ wód za pomocą progów piętrzących oraz grobli wzdłużnych, które spowolnią spływ wód w głównych kanałach w obszarze projektu. Stworzone zostaną także kanały, które będą odprowadzały wody wysokie z głównych kanałów do lokalnych obniżen terenu, by tam je przechowywać. W celu zmniejszenia konfliktów pomiędzy ochroną przyrody a lokalną społecznością część terenów wzdłuż kanału Łasica zostanie wykupiona przez Park Narodowy. Oprócz tych działań przygotowany zostanie także Plan Zarządzania Populacją Bobra, która także wpływa na kształtowanie stosunków wodnych w obrębie obszaru Natura 2000.
Strona internetowa:	http://www.kampinoskiebagna.pl/

9. Składanie wniosku przez eProposal

9.1. Przygotowanie tekstów do projektu

Wniosek o dofinansowanie można pobrać w wersji roboczej ze strony eProposal. W tym celu należy założyć konto na tej stronie i je zweryfikować. Później możemy utworzyć nowy wniosek. Dokładna instrukcja, jak używać eProposal znajduje się w Wytycznych dla wnioskodawców w pakiecie aplikacyjnym LIFE.

Zakładając nowy wniosek od razu należy zaznaczyć, w jakim obszarze priorytetowym mieści się przygotowywany projekt, ponieważ później nie będzie możliwości jego zmiany. Wnioski o dofinansowanie w różnych obszarach priorytetowych trochę się od siebie różnią – niektóre pola są inne.

Po stworzeniu wniosku można edytować poszczególne jego pola, a także pobrać wersję roboczą wniosku w formacie .doc. lub pdf.

Po ściągnięciu wersji roboczej wniosku, a także w eProposalu przy każdym z kolejnych pytań zaznaczone jest ile znaków tekstu przeznaczonych jest na odpowiedź na dane pytanie. Należy bezwzględnie przestrzegać tych limitów – eProposal ucina teksty, jeśli są za długie.

Ryc. 12. Przy każdym polu w eProposalu zaznaczone jest, jaka jest maksymalna liczba znaków.

Warto jednak wiedzieć, że do większości pól możliwe jest dodanie plików graficznych – zdjęć, tabel, schematów organizacyjnych, co może ułatwić objaśnienie różnych zależności i skrócenie tekstów.

9.2. Dodawanie obowiązkowych załączników

Na końcu wniosku o dofinansowanie znajduje się także lista obowiązkowych załączników. Należy je dodać w eProposalu i opisać. Pamiętajmy, że każdy z plików nie może przekraczać 2MB.

Oprócz obowiązkowych załączników jest to także miejsce na dodanie dodatkowych listów poparcia dla projektu.

9.3. Przygotowanie deklaracji beneficjenta i współbeneficjentów

Gdy wiemy, że wypełnione są wszystkie pola wniosku, a przynajmniej całkowicie skończony został budżet projektu, należy przystąpić do przygotowania deklaracji beneficjenta koordynującego oraz współbeneficjentów. Deklaracja generowana jest automatycznie, konieczne jest wcześniejsze wypełnienie formularzy w części administracyjnej wniosku, w formularzach A2 oraz A3.

Na dole formularza znajduje się przycisk generujący deklarację, którą dany beneficjent musi wydrukować, podpisać i zeskanować. Zeskanowaną deklarację należy dodać w tym samym miejscu wniosku. Należy zwrócić uwagę, że niemożliwe jest tu dodawanie plików w formacie pdf, konieczne jest zeskanowanie do pliku graficznego np. png lub jpg.

Podobnie przygotowuje się deklarację instytucji współfinansującej projekt, jeśli taka w projekcie występuje. Należy z wyprzedzeniem zapoznać się z ich procedurami dotyczącymi wydawania takich deklaracji i przewidzieć na ten proces odpowiednio dużo czasu.

Jeśli po dodaniu deklaracji coś jednak będzie zmieniane w budżecie projektu, konieczne będzie usunięcie deklaracji i ponowne jej wygenerowanie.

The screenshot shows two parts of the web interface. The top part is titled 'Coordinating Beneficiary details' and includes a 'Website' input field with 'http://' and a text area for a 'Brief description of the Coordinating Beneficiary's activities and experience in the area of the proposal:'. The text area contains the text 'OPIS BENEFICJENTA'. The bottom part is titled 'A3 - Coordinating Beneficiary declaration' and features a 'Generate declaration' button circled in red. Below it is a file upload area with the text 'Przełączaj... Nie wybrano pliku.' and an 'Upload declaration' button.

Ryc. 13. Strona w ePropozalu z opisem beneficjenta koordynującego, zaznaczone miejsce generowania deklaracji beneficjenta.

UWAGA:

Pisząc wniosek musimy wziąć pod uwagę, że często, szczególnie w przypadku dużych instytucji publicznych, podpisywanie dokumentów przez osobę upoważnioną do tego może być czasochłonne. Warto wcześniej zadbać o jej gotowość lub postarać się o odpowiednie pełnomocnictwa dla innej osoby.

9.4. Złożenie wniosku

Wniosek składany jest przez eProposal. Po zakończeniu opisów, dodawania załączników oraz dodaniu deklaracji, należy wrócić do części administracyjnej projektu do formularza A1. Na samym dole tego formularza znajduje się przycisk walidujący projekt, czyli sprawdzający, czy wszystkie obowiązkowe załączniki są dodane oraz czy wszystkie pola we wniosku zostały wypełnione. Sprawdzany jest także budżet – np. czy spełniane są zasady ogólne LIFE oraz czy dofinansowanie Komisji Europejskiej nie przekracza dopuszczalnego progu.

Jeśli walidacja się nie powiedzie pojawią się informacje, które pola należy jeszcze uzupełnić lub jakie załączniki dodać. Po uzupełnieniu ich należy zwalidować wniosek ponownie.

Jeśli walidacja się powiedzie pojawi się przycisk umożliwiający złożenie wniosku. Dopiero po jego naciśnięciu projekt jest złożony. Wniosków nie wysyła się w wersji papierowej.

Po wysłaniu do Komisji Europejskiej możliwe jest dalsze edytowanie wniosku i jego ponowne wysyłanie, aż do upływu terminu składania wniosku. W celu dalszej edycji wniosku należy po prostu wprowadzać we wniosku zmiany, a następnie ponownie go zwalidować i ponownie wysłać. Za obowiązującą przyjmuje się wyłącznie ostatnią przesłaną wersję wniosku.

Nie należy wykorzystywać w tym celu przycisku wycofania wniosku (przycisk: withdraw), ponieważ raz wycofanego wniosku nie można złożyć ponownie.

9.5. Terminy składania wniosku

Aktualne terminy składania wniosków o dofinansowanie LIFE są publikowane na stronie Komisji Europejskiej o programie LIFE: <http://ec.europa.eu/environment/life/funding/news.htm>

oraz na stronie Krajowego Punktu Kontaktowego LIFE: <http://nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania/srodki-zagraniczne/instrument-finansowy-life/nabor-wnioskow/>

9.6. Udostępnianie wniosku KPK

Wniosek w eProposal możemy w prosty sposób udostępnić do wglądu Krajowemu Punktowi Kontaktowemu LIFE. Na głównej stronie każdego wniosku i koncepcji LIFE znajduje się okienko, którego zaznaczenie powoduje, że nasz wniosek jest widoczny dla KPK. W przypadku konsultacji czy konkretnych pytań dotyczących wniosku ułatwia to powołanie się w rozmowie z KPK na konkretne zapisy czy formularze.

Home Call for proposals Proposal Messaging Account

Proposals / ddd / Administrative forms / A1 - General project information Next ▶ End ▶

Proposal status: Draft

National authorities access

Access granted to National authorities Yes No

In those cases where the applicant **grants access**, all National authorities of Member States participating in the project will be able to:

1. Access the proposal before and after the closing date of the call
2. Access also the communication between the Commission and each applicant who has submitted a proposal through the Mailbox module in eProposal.

Please note that National authorities are bound by confidentiality and absence of conflict of interest obligations and that your choice can always be modified later.

General project information Maximum characters 33 / 120

Project title (max. 120 characters) must be in English:

Project acronym (max. 25 characters) must contain the word **LIFE**:

LIFE Programme priority area:

Sector:

- GIC governance
- GIC information/awareness raising
- Other

Expected start date:

Ryc. 14. Udostępnienie wniosku LIFE KPK.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	Ochrona podkowca małego i innych gatunków nietoperzy w południowej Polsce (PODKOWIEC+) ang. <i>LIFE PODKOWIEC+ - Protection of the Lesser Horseshoe bat and other bat species in southern Poland (Lesser Horseshoe +)</i>
Numer:	LIFE12 NAT/PL/000060
Kraj realizacji:	Polska
Czas trwania:	07.2013 – 06.2018
Budżet projektu:	3 429 042,00 €
Beneficjent koordynujący:	Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody "pro Natura"
Współbeneficjenci:	Brak
Cel projektu:	Celem projektu jest zachowanie krajowych populacji najbardziej zagrożonych gatunków nietoperzy, przede wszystkim podkowca małego, nocka orzęsionego oraz nocka dużego.
Opis działań:	W ramach projektu przewidziano działania, które doprowadzą do zabezpieczenia przed zniszczeniem zagrożonych stanowisk nietoperzy, polepszenia warunków w najcenniejszych stanowiskach, zwiększenia bezpieczeństwa zwierząt w tych stanowiskach. W zależności od lokalizacji miejsca przebywania nietoperzy i konkretnych potrzeb może to oznaczać remont strychu, instalację platform na guano czy też montaż przesłon zabezpieczających przed drapieżnikami. Zaplanowano także działania dążące do przyjaznego dla nietoperzy zagospodarowania zieleni i organizacji oświetlenia w otoczeniu siedlisk nietoperzy. Ponadto przewidziano w projekcie część edukacyjno-informacyjną, której zadaniem jest zmiana wizerunku nietoperzy w społeczności oraz uświadomienie lokalnym społecznościom, że nietoperze są częścią bogactw naturalnych ich regionu.
Strona internetowa:	http://podkowiecplus.pl/pl/o-projekcie/

10. Struktura koncepcji w Podprogramie działań na rzecz środowiska

Wniosek do Komisji Europejskiej w **Podprogramie działań na rzecz środowiska** składany jest dwustopniowo. Na pierwszym etapie składa się ok. 10-stronicową koncepcję projektu. Dopiero po wstępnej ocenie przez Komisję Europejską wybrani wnioskodawcy zostaną zaproszeni do drugiego etapu, w którym konieczne będzie złożenie pełnego wniosku.

Wypełniając koncepcję projektu należy pamiętać, że jest ona wizytówką projektu. W pierwszym etapie cały nasz projekt oceniany jest na podstawie tego krótkiego dokumentu. Ważne jest więc streszczenie wszystkich informacji i podkreślenie wszystkich zalet projektu.

Koncepcja projektu obowiązkowo przygotowywana jest w języku angielskim. Na etapie składania koncepcji nie załącza się załączników, nie jest także wymagane podpisywanie deklaracji beneficjentów.

CONCEPT NOTE

LIFE Nature and Biodiversity

TECHNICAL APPLICATION FORMS

Ryc. 15. Strona tytułowa koncepcji projektu LIFE (na przykładzie obszaru priorytetowego Przyroda i bioróżnorodność).

Na etapie przygotowania wniosku pełnego możliwe będzie wprowadzenie zmian w projekcie, nie powinny one jednak znacząco zmieniać charakteru projektu. Zmiany mogą być wprowadzane także w obrębie budżetu, jednak wysokość dofinansowania Komisji Europejskiej nie powinna zostać zmieniona o więcej niż 10%. Oznacza to, że na etapie składania koncepcji projektu musimy mieć przemyślany budżet, tak by sumaryczny budżet projektu wynikał z budżetu poszczególnych działań.

10.1. Struktura koncepcji

Koncepcja LIFE składa się z trzech głównych części:

- Części administracyjnej (formularz A) – zawierającej dane adresowe;
- Części ogólnej (formularz B) – pokazującej logikę projektu;
- Formularza finansowego (formularz F) – zawierających szczegółowy budżet projektu.

10.2. Formularze A

W formularzu A wpisuje się dane adresowe beneficjenta koordynującego projekt oraz krótki opis beneficjenta.

10.3. Formularze B

W formularzach B opisywane są główne założenia projektu, w kolejnych polach opisywane są:

- Gatunek lub siedliska chronione w ramach projektu (tylko w przypadku obszaru priorytetowego Przyroda i różnorodność biologiczna);
- Problem środowiskowy (w przypadku obszarów priorytetowych Zarządzanie i informacja w zakresie środowiska oraz Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami);
- Cele projektu;
- Działania przewidziane w projekcie;
- Oczekiwane rezultaty projektu;
- Trwałość projektu;
- Uzasadnienie wyboru tematu projektu;
- Partnerstwo w ramach projektu;
- Przewidywane ryzyka w czasie wdrażania projektu;
- Opis charakteru projektu (pilotażowy, najlepsza praktyka, demonstracyjny, informacyjny);
- Europejska wartość dodana projektu.

10.4. Formularz finansowy

Budżet projektu w koncepcji opisuje się zbiorczo w jednym formularzu finansowym. Wpisuje się tam tylko zbiorczo przewidywane koszty projektu z podziałem na kategorie kosztów LIFE. Na tym etapie nie wskazuje się poszczególnych kosztów jednostkowych, ani kosztów poszczególnych działań, na podstawie których budżet ten jest szacowany.

W formularzu finansowym wskazuje się także wysokość wnioskowanej dotacji z Komisji Europejskiej, wkładu własnego oraz wkładu innych instytucji współfinansujących. Na etapie składania koncepcji nie są wymagane deklaracje potwierdzające wkład finansowy.

Budget breakdown cost categories	Total cost in €	Eligible Cost in €	% of total eligible costs
1. Personnel	0	0	0.00%
2. Travel and subsistence	0	0	0.00%
3. External assistance	0	0	0.00%
4. Durable goods			
Infrastructure	0	0	0.00%
Equipment	0	0	0.00%
Prototype	0	0	0.00%
5. Land	0	0	0.00%
6. Consumables	0	0	0.00%
7. Other costs	0	0	0.00%
8. Overheads	0	0	0.00%
Total	0	0	100.00%

Contribution breakdown	In €	% of total	% of total eligible costs
EU contribution requested	0	0.00%	0.00%
Coordinating Beneficiary's contribution	0	0.00%	
Associated Beneficiaries' contribution	0	0.00%	
Co-financers contribution	0	0.00%	
Total	0	100.00%	

Ryc. 165. Formularz finansowy w koncepcji projektu LIFE.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	 <p>Czynna ochrona kompleksu priorytetowych siedlisk napiaskowych (*6120, 2330) w obszarze Natura 2000 na Pustyni Błędowskiej ang. <i>Pustynia Błędowska - Active conservation of priority sand habitats complex (6120, 2330) in the Natura 2000 site „Błędowska Desert”</i></p>
Numer:	LIFE09 NAT/PL/000259
Kraj realizacji:	Polska
Czas trwania:	01.2011 – 11.2014
Budżet projektu:	2 594 996,00 €
Beneficjent koordynujący:	Gmina Klucze
Współbeneficjenci:	Brak
Cel projektu:	Celem projektu jest osiągnięcie właściwego stanu ochrony Pustyni Błędowskiej, największego w Polsce kompleksu napiaskowych siedlisk przyrodniczych – ciepłolubnych muraw i wydm śródlądowych.
Opis działań:	Ze względu na dużą ilość niewypałów i niewybuchów znajdujących się na terenie objętym projektem konieczne było usunięcie ich przez upoważniony do tego podmiot. Dopiero po wykonaniu tego działania możliwe było przeprowadzenie inwentaryzacji przyrodniczej, która umożliwiła zaplanowanie kolejnych działań, polegających na ochronie siedlisk napiaskowych. Przeprowadzone działania polegały przede wszystkim na usuwaniu drzew i krzewów, w celu przywrócenia otwartego charakteru siedlisk. Poza działaniami ochronnymi wykonano także szereg działań informacyjnych dążących do zwiększenia świadomości lokalnej społeczności w zakresie ochrony Pustyni Błędowskiej. Odbyło się wiele warsztatów dla dzieci i dorosłych, a także utworzono Pustynne Centrum Informacji.
Strona internetowa:	http://www.pustynia-bledowska.eu/index.html
Projekt nagrodzony przez KE w 2015 roku nagrodą „Best” LIFE Nature/Information projects!	

11. Struktura pełnego wniosku LIFE

W przypadku **Podprogramu działań na rzecz klimatu** od razu składany jest pełny wniosek o dofinansowanie LIFE. Od razu należy więc wypełniać wszystkie opisane poniżej pola.

W przypadku **Podprogramu działań na rzecz środowiska** wniosek pełny składany jest dopiero po zaakceptowaniu przez Komisję Europejską koncepcji projektu LIFE. Po tym etapie oceny w ePropozalu dostępny będzie ponownie do edycji wniosek projektu, a w nim pojawią się nowe pola, do wypełnienia. Pola wypełnione wcześniej na etapie przygotowania koncepcji LIFE będą z niej automatycznie skopiowane, możliwa jednak będzie ich edycja.

W przeciwieństwie do koncepcji projektu pełny wniosek może być przygotowany w dowolnym języku obowiązującym w Unii Europejskiej.

11.1. Struktura pełnego wniosku

Wniosek o dofinansowanie LIFE ma dość złożoną strukturę. Wymaga szczegółowego opisu tła projektu, problemu środowiskowego oraz europejskiej wartości dodanej. Bardzo ważne jest dokładne przemyślenie tekstów, by zapewnić spójność całego wniosku. Wszystkie jego elementy muszą być ze sobą jasno powiązane. W tekstach należy się odnosić do konkretnych działań, tak by dla oceniającego wniosek było to jasne i łatwo mógł on odnaleźć te elementy, na które się powołujemy.

Wniosek LIFE składa się z czterech głównych części:

- Części administracyjnej (formularze A) – zawierającej dane adresowe oraz deklaracje beneficjentów;
- Części ogólnej (formularze B) – pokazującej logikę projektu;
- Opisu działań (formularze C) – zawierającej szczegółowy opis każdego działania;
- Formularzy finansowych (formularze F) – zawierających szczegółowy budżet projektu.

11.2. Formularze A

Formularze A to część administracyjna, zawierająca:

- Formularz A1 – ogólne informacje o projekcie w tym jego tytuł i akronim;
- Formularze A2-A3 – zawierające dane adresowe beneficjenta koordynującego oraz jego deklarację;
- Formularze A4-A5 – zawierające analogiczne dane poszczególnych współbeneficjentów;
- Formularz A6 – zawierający informacje o instytucjach współfinansujących projekt;

- Formularz A7 – dotyczący innych projektów LIFE, które wdrażali beneficjenci, oraz informacji dlaczego projekt jest składany akurat do LIFE, a nie do innych programów;
- Formularz A8 (tylko w przypadku projektów z obszaru priorytetowego Przyroda i różnorodność biologiczna) zawierający opinię organów odpowiedzialnych za ochronę przyrody na temat projektu.

11.3. Formularze B

Formularze B to część ogólna projektu opisująca logikę i uzasadnienie projektu. Zawiera ona streszczenie projektu oraz szczegółowe pytania, w których należy opisać problem środowiskowy, europejską wartość dodaną, grupy docelowe i interesariuszy oraz ryzyka projektu.

Ryc. 17. Formularze B w pełnym wniosku w eProposal.

Odpowiednio opisywane są one w formularzach:

- Formularz B1 – Streszczenie projektu (w języku projektu i w języku angielskim);
- Formularz B2 – Opis problemu środowiskowego i stan wiedzy na jego temat, a w przypadku projektów z obszaru priorytetowego Przyroda i różnorodność biologiczna także opis obszaru, na którym wdrażany będzie projekt;
- Formularz B3 – Europejska wartość dodana oraz wpływ projektu na sytuację socjo-ekonomiczną;
- Formularz B4 – Interesariusze i grupa docelowa – przy tych formularzach należy dodawać listy poparcia dla projektu wydane przez interesariuszy projektu;
- Formularz B5 – Ryzyka projektu;

- Formularz B6 – Trwałość projektu, w tym informacje, które z działań będą musiały być kontynuowane po jego zakończeniu i w jaki sposób będzie to osiągnięte.

W przypadku projektów z obszaru Przyroda i różnorodność biologiczna dodatkowo w formularzu B2 znajduje się miejsce, w którym załączyć należy załączyć mapy obszaru objętego projektem.

Formularze B przedstawiają całą logikę projektu, przez co są bardzo ważne w ocenie wniosku.

11.4. Formularze C

Formularze C to opis działań oraz wskazanie terminów raportów projektu. W tych formularzach dodaje się kolejne działania wraz z ich opisami. Dla każdego z działań należy podać:

- **Nazwę działania;**
- **Beneficjenta lub współbeneficjenta** odpowiedzialnego za realizację działania;
- **Opis działania** – z informacją co będzie w ramach działania robione, jak, gdzie, kiedy oraz kto będzie odpowiedzialny za działanie. Opis powinien też zawierać uzasadnienie potrzeby realizacji danego działania w kontekście rezultatów projektu;
- **Główne założenia kalkulacji kosztów działania;**
- **Harmonogram realizacji działania;**
- **Produkty dostarczalne** (jeśli są w danym działaniu);
- **Kamienie milowe projektu.**

Działania w ramach projektu mogą być dzielone na poddziałania. Zaleca się, by nie tworzyć zbyt wielu małych działań i nawet działania obowiązkowe zgodnie z Wytycznymi dla wnioskodawców nie muszą być samodzielными działaniami.

11.5. Formularze finansowe

Formularze finansowe składają się z kilku formularzy, w których należy wpisać: poszczególne elementy budżetu przypisane do kategorii kosztów LIFE, informacje na temat wnioskowanej dotacji, wysokość wkładu własnego poszczególnych beneficjentów, wysokość wkładu finansowego instytucji współfinansującej.

Tabele finansowe w formularzach dotyczących poszczególnych kategorii kosztów różnią się od siebie, dlatego warto się z nimi zapoznać zanim zacznie się przygotowywać budżet.

Proposal status: Draft

Direct Personnel costs Delete all

				Calculation =>	A	B	A X B	
Beneficiary short name	Action number	Type of contract	Category/Role in the project	Daily rate	Number of person-days	Direct personnel costs		Actions
<input type="text"/>	<input type="text"/>							
Total						0	0 €	

Refresh Delete all

How to create costs lines quickly? Use your keyboard keys!
 -by default the cursor is on the first field of the new line to be created
 -then use tab key to move to the next field (shift-tab keys to move to previous field)
 -press Enter key to create that line and move to creating a new line

Beneficiary short name	Action number	Type of contract	Category/Role in the project	Daily rate	Number of person-days	Actions
dd	<input type="text"/>	Permanent sta	<input type="text"/>	0	0	Add

Ryc. 18. Formularz eProposal do dodawania kosztów osobowych.

Ważne jest, by przed rozpoczęciem wpisywania budżetu do eProposała wpisać do niego wszystkie działania oraz wszystkich beneficjentów. Każdy koszt musi być przypisany odpowiedniemu beneficjentowi i działaniu, więc bez wcześniejszego utworzenia tych elementów we wniosku, nie będzie możliwe dodanie nowych kosztów w części finansowej.

Proposals / ddd / Financial Forms / F2 - Travel and subsistence costs Start Prev Next End

Proposal status: Draft

Travel and subsistence costs Delete all

				Calculation =>	A	B	A X B	
Beneficiary short name	Action number	Destination	Explanations of assumptions	Travel and subsistence rate	Number of travels	Total travel and subsistence costs		Actions
<input type="text"/>	<input type="text"/>							
Total						0	0 €	

Refresh Delete all

How to create costs lines quickly? Use your keyboard keys!
 -by default the cursor is on the first field of the new line to be created
 -then use tab key to move to the next field (shift-tab keys to move to previous field)
 -press Enter key to create that line and move to creating a new line

Beneficiary short name	Action number	Destination	Explanations of assumptions	Travel and subsistence rate	Number of travels	Actions
dd	<input type="text"/>	National	<input type="text"/>	0	0	Add

[Switch to view mode](#)

Ryc.19. Formularz eProposal do dodawania kosztów podróży.

11.6. Załączniki wymagane na etapie składania wniosku

Na etapie składania wniosku o dofinansowanie wymagane są następujące załączniki:

- Deklaracja instytucji publicznej (obowiązkowa, gdy beneficjent jest organizacją publiczną);
- Sprawozdania finansowe beneficjenta koordynującego z ostatniego roku rozliczeniowego (dotyczy organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorstw prywatnych);

- Raport niezależnego biegłego rewidenta (dotyczy organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorstw prywatnych dla projektów o wartości wsparcia KE wyższego niż 750 000 euro);
- Tabela indykatorów projektu;
- Uprozczone sprawozdanie finansowe (Dotyczy organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorstw prywatnych).

Ryc. 20. Formularz eProposal do dodawania załączników.

Oprócz obowiązkowych załączników można dodawać także inne, wedle uznania. Jednak powinny one być bezpośrednio związane z projektem, nie należy dodawać ich zbyt dużo.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	Adaptacja do zmian klimatu poprzez zrównoważoną gospodarkę wodą w przestrzeni miejskiej Radomia ang. <i>LIFERADOMKLIMA-PL - Adaptation to climate change through sustainable management of water of the urban area in Radom City</i>
Numer:	LIFE14 CCA/PL/000101
Kraj realizacji:	Polska
Czas trwania:	07.2015 – 12.2020
Budżet projektu:	5 892 153,00 €
Beneficjent koordynujący:	Gmina Radom
Współbeneficjenci:	FPP Enviro Sp. z o.o. (firma konsultingowa) Uniwersytet Łódzki Wodociągi Miejskie w Radomiu
Cel projektu:	Celem projektu jest stworzenie w Radomiu przestrzeni miejskiej o zwiększonej odporności na zmiany klimatu poprzez budowę demonstracyjnej zielonej i niebieskiej infrastruktury.
Opis działań:	W ramach projektu przeprowadzone zostaną dokładne analizy obszarów wrażliwych na zmiany klimatu i ich skutki. Na podstawie tych analiz opracowane zostaną koncepcje wykorzystania i zagospodarowania istniejących zbiorników i cieków wodnych. Następnie koncepcje te zostaną wdrożone – zbiorniki zostaną przystosowane do łagodzenia ekstremalnych przepływów, cieków wodne zostaną zrenaturyzowane, stworzona zostanie błękitno-zielona infrastruktura spowalniająca spływ wody deszczowej do kanałów deszczowych. Dobre praktyki wypracowane w czasie trwania projektu będą opisane i opublikowane, a poza tym zostaną także przedstawione w czasie licznych szkoleń i konferencji.
Strona internetowa:	http://life.radom.pl/

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	 Zarządzanie siedliskiem wodniczki (<i>Acrocephalus paludicola</i>) poprzez wdrożenie zrównoważonych systemów zagospodarowania biomasy ang. <i>Biomass use for Aquatic W – Facilitating Aquatic Warbler (Acrocephalus paludicola) habitat management through sustainable systems of biomass use</i>
Numer:	LIFE09 NAT/PL/000260
Kraj realizacji:	Polska
Czas trwania:	09.2010 – 03.2015
Budżet projektu:	3 686 306,00 €
Beneficjent koordynujący:	Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków
Współbeneficjenci:	FUT Przemysław Zelen Eko-Różanka Królewskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (Wielka Brytania)
Cel projektu:	Celem projektu było powiązanie produkcji biomasy na siedliskach wodniczki oraz jej wykorzystania jako odnawialnego źródła energii z ochroną siedlisk tego gatunku.
Opis działań:	W ramach projektu przeprowadzono analizy na temat możliwości wykorzystania biomasy powstającej z czasie koszenia siedlisk wodniczki, czyli torfowisk niskich, pokrytych trzciną lub turzycami. W ramach projektu zakupiona została także pelecarnia, której celem jest sprawdzenie możliwości wykorzystania biomasy z siedlisk wodniczki do produkcji peletu, który będzie służył jako odnawialne źródło energii. Dochód ze sprzedaży peletu mógłby pokryć koszty pozyskiwania biomasy, czyli czynnej ochrony siedlisk wodniczki. W czasie projektu przeprowadzono także szereg działań o charakterze edukacyjno-informacyjnym – w tym stoiska w czasie lokalnych wydarzeń, poprzez publikacje oraz konferencje na temat ochrony wodniczki.
Strona internetowa:	http://wodniczka.pl/
Projekt nagrodzony przez KE w 2015 roku nagrodą „Best of the Best” LIFE Nature/Information projects!	

12. Ocena wniosku

12.1. Ocena koncepcji wniosku

W przypadku projektów **Podprogramu działań na rzecz środowiska** pierwsza ocena dotyczy Koncepcji wniosku LIFE. Jej dokładny przebieg jest opisany w Zasadach oceny wniosków w pakiecie aplikacyjnym LIFE.

Ocena koncepcji wniosku składa się z:

- Etap otwarcia koncepcji – ocenia się, czy koncepcja została złożona w wyznaczonym terminie oraz na właściwych formularzach;
- Ocena kwalifikowalności – ocenia się, czy projekt przyczynia się do realizacji Regulacji LIFE, czy reprezentuje dopuszczalne typy projektów oraz czy nie skupia się na badaniach naukowych lub budowie dużej infrastruktury;
- Ocena punktowa (etap przyznania) – oceniana jest europejska wartość dodana projektu oraz jego spójność merytoryczna.

Po zakończeniu oceny koncepcji przygotowana zostanie lista koncepcji. Do drugiego etapu i złożenia pełnego wniosku o dofinansowanie projektu LIFE zostaną zaproszone najlepsze wnioski. Do drugiego etapu wybrane zostaną projekty, których łączny budżet będzie stanowił 2-2,5-krotność dostępnego w danym roku budżetu Komisji Europejskiej na projekty LIFE.

12.2. Ocena pełnego wniosku LIFE

Ocena pełnego wniosku o dofinansowanie LIFE w **Podprogramie działań na rzecz środowiska** jest długotrwała i wnikliwa. W ten sam sposób oceniane są pełne wnioski składane w **Podprogramie działań na rzecz klimatu**. Dokładny przebieg oceny jest opisany w Zasadach oceny wniosków w pakiecie aplikacyjnym LIFE dla obu Podprogramów. W wytycznych tych jest dokładnie wskazane co jest oceniane w poszczególnych elementach projektu.

Cała ocena projektu obejmuje:

- Etap otwarcia wniosków LIFE - ocenia się, czy pełen wniosek został złożony w wyznaczonym terminie oraz na właściwych formularzach;
- Ocenę punktową (etap przyznania) - oceniana jest spójność i jakość pod względem merytorycznym i finansowym oraz europejska wartość dodana projektu;
- Etap dopuszczalności i wykluczeń - która jest oceną formalną i sprawdza, czy wszystkie elementy projektu są wypełnione i czy wszystkie załączniki zostały załączone;
- Finansowy etap wyboru - obejmujący ocenę kondycji finansowej beneficjenta koordynującego.

Po tym etapie przygotowana jest tzw. długa lista projektów proponowanych do dofinansowania. Następnie projekty te przechodzą do tzw. fazy rewizji.

Na etapie rewizji wnioskodawcy wybranych projektów otrzymują listy z pytaniami i wskazówkami zmian w projekcie, koniecznych by mógł on otrzymać dofinansowanie. Listy te otrzymywane są zwykle 7-9 miesięcy od momentu złożenia wniosku. Wnioskodawcy znów otrzymują dostęp do eProposała i mogą edytować swój wniosek, jednak mogą wprowadzać tylko te zmiany, które są ustalane z Komisją. Na koniec powstaje tzw. krótka lista projektów, proponowanych do dofinansowania.

Listy odmowne z oceną projektów, które nie otrzymały dofinansowania rozsyłane są zwykle jeszcze miesiąc lub dwa później.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu: 	Powrót ścierwnika – Pilne środki dla zapewnienia przetrwania populacji ścierwnika (<i>Neophron percnopterus</i>) w Bułgarii oraz Grecji ang. <i>Return of the Neophron - Urgent measures to secure survival of the Egyptian vulture (Neophron percnopterus) in Bulgaria and Greece</i>
Numer:	LIFE10 NAT/BG/000152
Kraj realizacji:	Bułgaria, Grecja
Czas trwania:	10.2011 – 12.2016
Budżet projektu:	2 625 742,00 €
Beneficjent koordynujący:	Bułgarskie Towarzystwo Ochrony Ptaków
Współbeneficjenci:	Helleńskie Towarzystwo Ornitologiczne (Grecja) WWF Grecja Królewskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (Wielka Brytania)
Cel projektu:	Celem projektu była ochrona i zapewnienie przetrwania ścierwnika w Bułgarii oraz w Grecji, które stanowią najbardziej północne populacje tego gatunku w Europie.
Opis działań:	Liczebność populacji ścierwnika w Bułgarii i Grecji została w czasie projektu ustabilizowana poprzez podjęcie działań mających na celu ograniczenie śmiertelności powodowanej przez zatrucia oraz skażony pokarm, bezpośrednie prześladowanie oraz kolizje ptaków z infrastrukturą, np. liniami napowietrznymi. W trakcie realizacji projektu stworzono miejsca dokarmiania ścierwników, w których wykładano regularnie pokarm dla ścierwników. Poza tym pilnowano gniazd tych ptaków, a także stworzono partole z psami, których zadaniem jest zapobieganie zatrucaniu ścierwników. Patrole przeszukiwały okolice, w których gniazdowały ścierwniki i wyszukiwały zatrute ofiary, które mogły być zjedzone przez ścierwniki. Dodatkowo przeprowadzono akcję wymiany izolatorów na napowietrznych liniach energetycznych, by zapewnić, że ptaki nie zostaną porażone prądem. W ramach projektu przygotowano także Plan Ochrony Ścierwnika w Grecji. Przeprowadzono także działania komunikacyjno-edukacyjne wśród interesariuszy, takie jak rozpowszechnianie publikacji, warsztaty, szkolenia oraz konferencje.
Strona internetowa:	http://lifeneophron.eu/en/index.html
Projekt nagrodzony przez KE w 2017 roku nagrodą „Best” LIFE Nature/Information projects!	

13. Zawarcie umowy i implementacja projektu LIFE

13.1. Zawarcie umowy z KE

Po zakończeniu fazy rewizji podpisywana jest umowa dofinansowania z Komisją Europejską. Umowa podpisywana jest wyłącznie przez beneficjenta koordynującego. Wzór umowy jest dostępny już na etapie składania wniosku w pakiecie aplikacyjnym LIFE.

13.2. Przebieg rozliczeń i raportowania.

W umowie wskazany jest schemat rozliczeń z Komisją Europejską, dla większości projektów przyjmuje on następujący schemat:

- 30% dofinansowania od razu po podpisaniu umowy z KE;
- 40%/20% dofinansowania po wydaniu i rozliczeniu 150% pierwszej zaliczki;
- 30% dofinansowania po zakończeniu projektu oraz jego rozliczeniu.

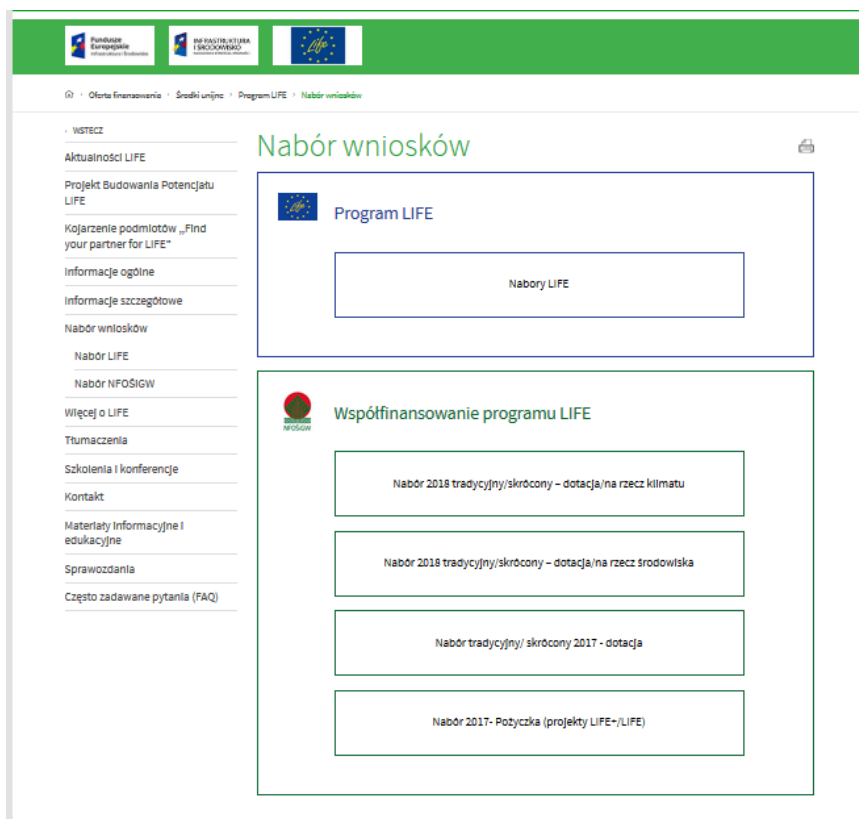
W czasie trwania projektu konieczne jest regularne raportowanie przebiegu projektu oraz wydatków z nim związanych. Odstępy między raportami nie mogą być większe niż 18 miesięcy.

Raporty do Komisji Europejskiej składane są w języku angielskim. Dlatego też należy zadbać, by pracownicy projektu znali ten język lub też przewidzieć czas i budżet na tłumaczenia raportów.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	LIFE URBAN-ADAPT: demonstracyjne działania adaptacyjne i zwiększające odporność miasta na zmiany klimatu w śródmieściu Rotterdamu <i>ang. LIFE URBAN-ADAPT: demonstrating urban climate adaptation and resilience in inner city Rotterdam</i>
Numer:	LIFE14 CCA/NL/000302
Kraj realizacji:	Holandia
Czas trwania:	07.2015 – 12.2021
Budżet projektu:	10 362 411,00 €
Beneficjent koordynujący:	Gmina Rotterdam
Współbeneficjenci:	WWF Holandia Ministerstwo Gospodarki Wodnej Holandii
Cel projektu:	Celem projektu jest stworzenie demonstracyjnego i innowacyjnego podejścia partycypacyjnego do wdrażania strategii adaptacji miasta do zmian klimatu, a także stworzenie innowacyjnego parku pływów w Rotterdamie.
Opis działań:	W ramach projektu w procesie partycypacji społecznej wypracowane zostaną dwa pomysły na wykorzystanie zielonej i błękitnej infrastruktury do adaptacji miasta Rotterdam do zmian klimatu. W lokalizacji Nieuwe Maas powstanie park pływów – miejsce, w którym woda z pływów morskich będzie mogła być zagospodarowana i będzie stanowiła ostoje dla dzikiej przyrody, a jednocześnie będzie to miejsce rekreacji dla okolicznych mieszkańców. Park ten będzie chronił również inne części miasta przed zalewaniem. Druga lokalizacja to Zomerhofkwartier. W niej postawiono na bliską współpracę pomiędzy sąsiadami, lokalnymi przedsiębiorcami oraz organizacjami społecznymi. Interesariusze ci mają wspólnie zaplanować zagospodarowanie miasta.
Strona internetowa:	https://www.urbanadapt.eu/en/

14. Współfinansowanie Programu LIFE ze środków NFOŚiGW

Istnieje także możliwość współfinansowania projektu przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Co roku NFOŚiGW publikuje program priorytetowy „Współfinansowanie programu LIFE”, w którym można sprawdzić konkretne warunki finansowania, w tym jego wysokość w przypadku poszczególnych rodzajów beneficjentów i obszarów priorytetowych programu LIFE. W każdym roku ogłaszane są dwa tryby naborów wniosków o współfinansowanie ze środków NFOŚiGW – nabór tradycyjny oraz nabór skrócony.

Ryc. 21. Ogłoszenie o naborach współfinansowania projektów LIFE przez NFOŚiGW można znaleźć na stronie KPK LIFE.

Nabór tradycyjny odbywa się równolegle z naborem pełnych wniosków o dofinansowanie składanych do Komisji Europejskiej. W czasie tego naboru Wnioskodawca składa krótki wniosek do NFOŚiGW, do którego załącznikiem jest pełny wniosek LIFE. Wniosek do NFOŚiGW musi zostać złożony z wyprzedzeniem w stosunku do terminu składania wniosków do Komisji Europejskiej. Przed ostatecznym terminem złożenia pełnego wniosku do Komisji Europejskiej, NFOŚiGW przesyła Wnioskodawcy odpowiedź. Jeśli jest ona pozytywna Wnioskodawca otrzymuje deklarację Współfinansującego – formularz A6, który należy załączyć do wniosku LIFE. Deklaracja ma status niepotwierdzonej, a ostateczna decyzja o współfinansowaniu podejmowana jest po przyznaniu dotacji przez Komisję

Europejską grantu i wymaga dostania przez Beneficjenta zaktualizowanego wniosku danego projektu.

Nabór skrócony pozostawia Wnioskodawcy więcej czasu, ponieważ nie wymaga składania wniosku do NFOŚiGW przed złożeniem wniosku do Komisji Europejskiej. Jednak wówczas na etapie składania wniosku LIFE, całą kwotę, poza dofinansowaniem Komisji, należy uznać za wkład własnywnioskodawcy, co może być kłopotliwe, szczególnie w przypadku, gdy wnioskodawcą będzie np. organizacja pozarządowa nie posiadająca tak dużych środków. Wniosek o współfinansowanie do NFOŚiGW w naborze skróconym składa się po otrzymaniu od Komisji Europejskiej informacji o dofinansowaniu projektu, a załącznikiem do wniosku jest pełny wniosek LIFE. Po rozpatrzeniu wniosku przez NFOŚiGW Beneficjent otrzymuje odpowiedź, a jeśli jest ona pozytywna – potwierdzony formularz A6, który dołączany jest do wniosku LIFE przed zawarciem umowy dofinansowania z KE.

UWAGA:

Jeśli zamierzacie Państwo wnioskować o współfinansowanie NFOŚiGW należy także zapoznać się przed przystąpieniem do przygotowywania budżetu z Metodyką oceny efektywności kosztowej, a przede wszystkim z zawartą w niej Tabelą standaryzowanych kosztów jednostkowych. Tabela ta wskazuje konkretne koszty jednostkowe na wybrane rodzaje działań. Jeśli chcemy uzyskać współfinansowanie NFOŚiGW konieczne jest ich przestrzeganie. Materiały te dostępne są na stronie NFOŚiGW.

PRZYKŁAD PROJEKTU LIFE	
Tytuł projektu:	 AgriClimateChange – Przeciwdziałanie zmianom klimatu poprzez rolnictwo: wdrożenie spójnego systemu ewaluacji w 4 największych gospodarkach rolniczych w Unii Europejskiej ang. <i>AgriClimateChange - Combating climate change through farming: application of a common evaluation system in the 4 largest agricultural economies of the EU</i>
Numer:	LIFE09 ENV/ES/000441
Kraj realizacji:	Hiszpania, Niemcy, Włochy, Francja
Czas trwania:	09.2010 – 12.2013
Budżet projektu:	1 588 990,00 €
Beneficjent koordynujący:	Fundacja Global Nature
Współbeneficjenci:	SOLAGRO (Francja) Fundacja Bodensee (Niemcy) Doradztwo Rolnicze regionu Murcja (Hiszpania) Stowarzyszenie Gmin Górskich regionu Trasimeno Medio Tevere (Włochy)
Cel projektu:	Celem projektu było znalezienie, rozpoznanie i promowanie dobrych praktyk w rolnictwie, które przyczyniają się do zmniejszenia wpływu rolnictwa na zmiany klimatu oraz jego przystosowanie się do nich, a jednocześnie takich, które są do zaakceptowania przez rolników lub wręcz mogą one być dla rolników korzystne finansowo.
Opis działań:	W czasie trwania projektu przeprowadzono analizę różnych praktyk rolniczych we wszystkich czterech krajach realizacji projektu oraz wybrano dobre praktyki do dalszego promowania. Dobre praktyki dotyczyły zmniejszenia ilości wykorzystywanej w czasie produkcji rolniczej energii oraz emisji gazów cieplarnianych. Lobbowano za możliwością przyznania dopłat do stosowania tych praktyk. Poza tym przeprowadzono działania mające na celu zwiększenie świadomości kluczowych grup docelowych projektu, a więc przede wszystkim rolników, na temat możliwości zmniejszania wpływu rolnictwa na zmiany klimatyczne.
Strona internetowa:	https://agriadapt.eu/mitigation-farming-sector/
Projekt nagrodzony przez KE w 2014 roku nagrodą „Best of the Best” LIFE Environment projects!	

15. Słownik terminów specyficznych dla Programu LIFE

Reguła 102% - Zasada, w myśl której wkład własny beneficjenta (zarówno beneficjenta koordynującego, jak i współbeneficjenta) będącego instytucją publiczną, musi wynosić min. 102% kosztów pracy pracowników innych niż dodatkowi dla tego beneficjenta, przewidzianych w budżecie projektu.

Reguła 25%(50%) – Zasada, w myśl której w każdym projekcie z obszaru priorytetowego Przyroda i różnorodność biologiczna min. 25% budżetu całkowitego projektu musi być przeznaczony na konkretne działania ochronne zgodne z celami projektu. W przypadku projektów zajmujących się gatunkami lub siedliskami priorytetowymi, którym przysługuje zwiększenie wysokości dofinansowania z Komisji Europejskiej, na konkretne działania ochronne z zakresu ochrony przyrody przeznaczone musi zostać min. 50% całkowitego budżetu projektu.

Istnieją dwa wyjątki od reguły 25%, w których projekty mogą być dofinansowane mimo, że jej nie spełniają:

- Projekty dotyczące wyznaczania obszarów morskich;
- Projekty dotyczące art. 11.

Szczegóły opisane są w Wytycznych dla wnioskodawców LIFE.

Reguła 35% - Zasada, w myśl której wysokość budżetu przeznaczony na wsparcie zewnętrzne (usługi zewnętrzne) nie może przekroczyć 35% budżetu projektu. W niektórych przypadkach możliwe jest przeznaczenie na wsparcie zewnętrzne większej części budżetu całkowitego, konieczne jest wówczas dobre uzasadnienie tej konieczności.

Beneficjent koordynujący – organizacja lub instytucja odpowiedzialna za wdrażanie i koordynację całego projektu, koordynację działań wszystkich współbeneficjentów projektu. Inaczej: beneficjent wiodący.

Współbeneficjent – organizacja współodpowiedzialna za wdrażanie projektu, przyjmująca na siebie określone działania oraz dysponująca częścią budżetu na swoje działania, wkładająca do projektu swój wkład własny.

Współfinansujący – instytucja lub organizacja przekazująca środki finansowe na pokrycie części budżetu projektu, jednocześnie nieprowadząca działań w ramach projektu.

Podwykonawca – podwykonawcą nazywamy każdy podmiot, czy to osobę prywatną czy firmę, która wykonuje usługi zewnętrzne w ramach projektu.

Warunki ogólne – Ogólne zasady dotyczące finansowania projektów w ramach programu LIFE, regulujące przede wszystkim warunki finansowe oraz kwestie

dokumentacji realizacji projektu, w tym raportowania. Warunki ogólne stanowią część Wzoru umowy o dofinansowanie projektu LIFE (patrz pakiet aplikacyjny).

eProposal – system informatyczny służący do składania wniosków o dofinansowanie w ramach programu LIFE oraz korespondencji z Komisją Europejską dotyczącą złożonych wniosków.

KPK (Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE) – jednostka wyznaczona w każdym kraju członkowskim UE do kontaktów roboczych w sprawach dotyczących programu LIFE oraz wspierania wnioskodawców i potencjalnych wnioskodawców w planowaniu projektów oraz przygotowaniu wniosków. W Polsce funkcję tę pełni Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej na mocy Porozumienia z Ministrem Środowiska.

Europejska wartość dodana (ang. EU added value) – europejska wartość dodana projektu, to wartość projektu w kontekście całej Unii Europejskiej, bierze pod uwagę stopień w jakim przyczynia się on do rozwiązania problemu środowiskowego w całej UE, jego zasięg geograficzny oraz możliwość przeniesienia i replikacji wypracowanego w projekcie rozwiązania w innych regionach UE oraz w innych branżach. Szczegółowo opisana w rozdziale 5.6 niniejszego opracowania.

Typy projektów – program LIFE dzieli projekty na 4 typy projektów: projekty pilotażowe, demonstracyjne, dotyczące najlepszych praktyk oraz informacyjne, dotyczące zwiększenia świadomości i rozpowszechniania informacji. Typy projektów zostały opisane w rozdziale 2.5 niniejszego opracowania.

Tematy projektów – wyznaczone w Wieloletnim Planie Prac oraz powtórzone w Wytocznych dla wnioskodawców LIFE tematy, za wpisywanie się w które w ocenie przyznawane są dodatkowe punkty. Szczegółowy opis z rozdziale 2.4 niniejszego opracowania.

Prototyp – to infrastruktura oraz/lub sprzęt wytworzona specjalnie na potrzeby projektu, która nie była wcześniej komercjalizowana oraz/lub nie jest dostępny jako produkt seryjny. Prototypy dopuszczalne są w przypadku obszarów priorytetowych Ochrona środowiska i efektywne gospodarowanie zasobami, Różnorodność biologiczna (ale nie Przyroda), Ograniczenie wpływu człowieka na klimat oraz Dostosowanie się do skutków zmian klimatu.

16. Ważne kontakty i linki

Strona internetowa Krajowego Punktu Kontaktowego LIFE:

<http://www.nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania/srodki-zagraniczne/instrument-finansowy-life/>

Strona internetowa Komisji Europejskiej o LIFE:

<http://ec.europa.eu/environment/life/>

Strona internetowa z generatorem wniosków LIFE (eProposal):

<https://webgate.ec.europa.eu/eproposalWeb/>

Strona internetowa z publikacjami o projektach LIFE (wersje anglojęzyczne):

<http://ec.europa.eu/environment/life/publications/lifepublications/index.htm>

Strona internetowa z publikacjami o projektach LIFE (tłumaczenia polskie):

<http://www.nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania/srodki-zagraniczne/instrument-finansowy-life/tlumaczenia/>

Strona internetowa NFOŚiGW z informacjami o współfinansowaniu LIFE:

<http://nfosigw.gov.pl/oferta-finansowania/srodki-krajowe/programy-priorytetowe/wspolfinansowanie-programu-life/>

Krajowy Punkt Kontaktowy LIFE

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

ul. Konstruktorska 3a

02-673 Warszawa

e-mail: life@nfosigw.gov.pl

Sfinansowano ze środków Unii Europejskiej w ramach Projektu Budowania Potencjału
Programu LIFE nr: LIFE14 CAP/PL/000011